

УДК 346
ББК 67.9(4УКР)304я73
А 43

Рецензенти:

С. Ф. Демченко – доктор юридичних наук, заслужений юрист України, Голова Вишого господарського суду України у відставці;

В. А. Устименко – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, директор Інституту економіко-правових досліджень НАН України

*Рекомендовано Вченою радою юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 1 від 29 вересня 2016 року)*

А 43 Актуальні проблеми господарського права (Особлива частина): навч. посіб. / за ред. В. С. Щербини, В. В. Резнікової. – К. : Видавництво Ліра-К, 2016. – 800 с.

ISBN 978-617-7320-74-5

У навчальному посібнику розглядаються теоретичні і практичні аспекти Особливої частини курсу «Актуальні проблеми господарського права». На підставі аналізу чинного господарського законодавства та джерел спеціальної літератури розкриваються особливості та проблеми правового регулювання окремих видів господарської діяльності, а також висвітлюються тенденції розвитку господарсько-правових досліджень в Україні.

Навчальний посібник розрахований на викладачів, аспірантів, студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів, а також юристів, яких цікавлять проблеми господарського права.

УДК 346
ББК 67.9(4УКР)304я73

ISBN 978-617-7320-74-5

© Колектив авторів, 2016
© Видавництво Ліра-К, 2016

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ:

Горяєва О. С., кандидат юридичних наук, асистент кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 16, глава 19 (§ 1, § 2, § 3),

Клепикова О. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 9.

Кологойда О. В., доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 5 (§ 2), глава 13 (§ 1 – співавтор В. В. Резнікова, § 2, § 3, § 4).

Кравець І. М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 11.

Лукач І. В., доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 17, глава 19 (§ 4).

Орлова О. С., кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права Ужгородського національного університету – глава 15 – співавтор В. В. Резнікова.

Паракуда І. В., кандидат юридичних наук, асистент кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 7.

Пацурія Н. Б., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 14, глава 18, глава 20.

Повар П. О., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 3.

Поєдинок В. В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 2 (§ 4), глава 22, глава 23, глава 24.

Пожоджук Т. Б., кандидат юридичних наук, асистент кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 10 (§ 3).

Попова А. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 6 (§ 2, § 4), глава 12.

Резнікова В. В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 4 (§ 1, § 2), глава 6 (§ 1, § 3), глава 8, глава 13 (§ 1 – співавтор О. В. Кологойда), глава 15 – співавтор О. С. Орлова, глава 21.

Росильна О. В., кандидат юридичних наук, асистент кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – глава 10 (§ 1, § 2).

§ 2. Правове регулювання лізингових відносин у сфері господарювання (Кологойда О. В.)	108
ГЛАВА 6. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ (Резнікова В. В., Попова А. В.)	
§ 1. Поняття, значення та сутність біржі (Резнікова В. В.)	127
§ 2. Поняття, ознаки та види біржових правовідносин (Попова А. В.)	138
§ 3. Правовий статус біржових посередників (Резнікова В. В.)	147
§ 4. Біржові угоди (Попова А. В.)	156
ГЛАВА 7. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СКЛАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (Паракуда І. В.)	
§ 1. Поняття та види складів, особливості їх правового статусу, проблеми здійснення ними складської діяльності	171
§ 2. Договір складського зберігання	196
ГЛАВА 8. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА (Резнікова В. В.)	
§ 1. Господарське посередництво: поняття, ознаки, види	217
§ 2. Поняття, особливості та види посередницьких правовідносин	234
§ 3. Посередницькі договори: поняття особливості та види	245
ГЛАВА 9. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (Клепикова О. В.)	
§ 1. Транспортна діяльність як вид господарської діяльності	258
§ 2. Системність та кодифікованість транспортного законодавства	275
§ 3. Транспортне право як підгалузь господарського права	283
ГЛАВА 10. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА (Росильна О. В., Пожоджук Т. Б.)	
§ 1. Капітальне будівництво як вид господарської діяльності: поняття, ознаки, форми та стадії здійснення (Росильна О. В.)	293
§ 2. Державно-приватне партнерство у сфері капітального будівництва (Росильна О. В.)	302
§ 3. Договори підряду в капітальному будівництві (Пожоджук Т. Б.)	307
ГЛАВА 11. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (Кравець І. М.)	
§ 1. Інноваційна діяльність: поняття, види та проблеми нормативно-правового регулювання	323
§ 2. Суб'єкти та об'єкти інноваційної діяльності	331

§ 3. Державне регулювання інноваційної діяльності та її саморегулювання	342
---	-----

ГЛАВА 12. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (Попова А. В.)

§ 1. Фінансовий ринок та його інструменти	353
§ 2. Поняття фінансів суб'єктів господарювання	359
§ 3. Поняття, ознаки і види фінансової діяльності суб'єктів господарювання	367
§ 4. Суб'єкти фінансової діяльності	377
§ 5. Окремі види фінансової діяльності	386

ГЛАВА 13. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ (Кологойда О. В., Резнікова В. В.)

§ 1. Проблеми правового регулювання посередництва на фондовому ринку України (Кологойда О. В., Резнікова В. В.)	395
§ 2. Депозитарна система України: поняття, правовий статус учасників та правове регулювання їх діяльності (Кологойда О. В.)	411
§ 3. Правове регулювання клірингової діяльності. Правовий статус клірингових установ (Кологойда О. В.)	422
§ 4. Правове регулювання діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку. Правовий статус фондової біржі (Кологойда О. В.)	429

ГЛАВА 14. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ТА ПЕРЕСТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (Шацурія Н. Б.)

§ 1. Актуальні проблеми правового регулювання страхової діяльності	444
§ 2. Правове регулювання перестрахової діяльності	462
§ 3. Особливості господарсько-правового забезпечення страхової діяльності у сфері охорони здоров'я	474

ГЛАВА 15. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ (Резнікова В. В., Орлова О. С.)

§ 1. Загальна характеристика майнового стану суб'єкта господарювання	486
§ 2. Поняття та елементи господарського обліку, їх взаємозв'язок	493
§ 3. Правове регулювання бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання	502
§ 4. Правове регулювання фінансової звітності суб'єктів господарювання	521

ГЛАВА 15.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

§ 1. Загальна характеристика майнового стану суб'єкта господарювання

Майновий стан суб'єкта господарювання визначається величиною складом і структурою активів, власного капіталу і майнових обов'язків, певні співвідношення яких зумовлюють його фінансову стійкість, ліквідність та платоспроможність. Серед економіко-правових проблем сфери господарювання чи не найважливішою сьогодні є відсутність адекватного правового забезпечення визначення, оцінки і аналізу майнового стану суб'єкта господарювання, який формується під впливом, як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. З одного боку, він є результатом діяльності суб'єкта господарювання, свідчить про його досягнення та здобутки (власні результати) у сфері господарювання, з іншого ж – виявляє передумови та резерви для розвитку, підвищення ефективності здійснення господарської діяльності. З точки зору економіки, майновий стан (або, як його ще інакше називають в економічній науці, – економічний, майново-економічний чи майново-господарський стан) суб'єкта господарювання може бути визначено як сукупність його показників, що виражають наявність, розміщення і використання майнових ресурсів суб'єкта господарювання, його реальні і потенційні майново-господарські можливості.

Як зазначається в економічній літературі, оцінка майнового стану суб'єкта господарювання – це кількісний вираз сукупності економічних критеріїв і показників¹. Виділяються при цьому декілька послідовних етапів процедури оцінки майнового стану підприємства: 1) визначення параметрів оцінки майнового стану та збір вихідних даних; 2) розрахунок показників стану, структури та ефективності використання майна підприємства й аналіз їх змін в розрізі необоротних та оборотних активів; 3) дослідження впливу змін ефективності використання майна підприємства на зміни його фінансового стану; 4) розробка заходів щодо підвищення ефективності використання майна підприємства та прогностична оцінка їх впливу на його показники². Основні складові процесу визначення майнового стану суб'єкта господарювання: аналіз структури та динаміки показників активу і пасиву

¹ Турило А. М. Теоретико-методологічні засади визначення сутності і оцінки категорії «економічний стан підприємства» / А. М. Турило, А. В. Агапова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 158.

² Карпенко І. М. Майновий стан промислового підприємства та типові етапи процедури його оцінювання / І. М. Карпенко, О. В. Чернявська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uccu.org.ua/.../Карпенко%20І.М..doc>; Мізіна О. В. Удосконалення підходів до оцінки ефективності використання майна підприємства / О. В. Мізіна, К. В. Панібратченко // Економіка і організація управління. – 2010. – № 2 (8). – С. 66–72.

балансу, визначення ліквідності та платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, а також процедурні аспекти дослідження руху грошових коштів, ймовірності банкрутства господарюючого суб'єкта тощо. Найчастіше для оцінки майнового стану суб'єкта господарювання вчені рекомендують використовувати такі п'ять показників: сума господарських засобів, що є в розпорядженні підприємства; питома вага активної частини основних засобів; коефіцієнт зносу основних засобів; коефіцієнт оновлення основних засобів; коефіцієнт вибуття основних засобів¹. При цьому різні автори (як вітчизняні, так і зарубіжні) обґрунтовують доцільність залучення мінімальної чи, навпаки, максимальної кількості показників та коефіцієнтів². Так, до прикладу А. А. Акопян, Л. І. Шмалюк пропонують оцінку майнового стану підприємства здійснювати не через один, навіть найважливіший показник, а лише за допомогою комплексної системи показників, що детально й усебічно характеризують майновий стан підприємства³. У той же час, на думку багатьох відомих економістів, найбільш узагальнюючим абсолютним показником, який характеризує фінансовий та/або майновий стан підприємства, є відповідність або невідповідність (надлишок або нестача) джерел власних коштів для формування запасів та витрат, тобто різниця між величиною джерел власних коштів, запасів та витрат. У разі відповідності або перевищення власних джерел формування оборотних активів наявності запасів і витрат – фінансовий стан підприємства вважається стійким, а у разі нестачі власних джерел для покриття запасів і витрат – нестійким.

Об'єктивна оцінка, визначення майнового стану і фінансової стійкості підприємства дає змогу органу управління (вищому органу управління підприємством та/або виконавчому) сформулювати оптимальне співвідношення продуктивних активів, збалансувати структуру капіталів, встановити найбільш раціональне спрямування наявних ресурсів (майнових, трудових тощо), підвищуючи при цьому його інвестиційну привабливість і позиціонування на ринку. Саме тому економістами обґрунтовується доцільність взаємопов'язаного оцінювання майнового стану та фінансової стійкості підприємства з тих міркувань, що в сучасних умовах господарювання фінансову стійкість слід розглядати як комплексну категорію, що відображає рівень фінансового стану підприємства, здатність забезпечувати розвиток його господарської діяльності⁴. Відтак, основними завданнями аналізу майнового стану суб'єкта господарювання є: дослідження та встановлення рентабельності, фінансової стійкості; визначення ефективності використання майна (капіталу) суб'єкта

¹ Див.: Москаленко В. П. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа для діагностики його банкрутства / В. П. Москаленко, О. Л. Пластун // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С. 180–192.

² Кузьмін О. Є. Нормативно-критеріальне забезпечення діагностики фінансового стану підприємства / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник // Фінанси України. – 2010. – № 8. – С. 105–114.

³ Акопян А. А. Основні проблеми оцінки фінансового стану підприємства / А. А. Акопян, Л. І. Шмалюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/487>.

⁴ Подольська В. О. Комплексна оцінка фінансової стійкості підприємства / В. О. Подольська, О. О. Оржинська // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2009. – № 4. – С. 137.

господарювання, забезпечення його власними обіговими коштами, об'єктивна оцінка динаміки та стану ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства¹; кількісна оцінка його конкурентоспроможності; визначення ефективності використання фінансових ресурсів підприємства.

Сам термін «майновий стан суб'єкта господарювання» запроваджено в обіг ГК. У ст. 139 ГК *майном* визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісну визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єкта господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. У цій статті не визначено, що до складу майна суб'єкта господарювання входить також дебіторська та кредиторська заборгованість, що відображаються на балансі, враховуються в передбачених законом формах обліку майна, однак ці майнові права та обов'язки, хоч мають вартісну визначення, але не виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання. В той же час, у ст. 144 ГК йде мова про підстави виникнення майнових прав та обов'язків суб'єкта господарювання, а в ч. 1 ст. 145 ГК зазначено, що *майновий стан суб'єкта господарювання* визначається сукупністю належних йому майнових прав та майнових зобов'язань, що відображаються у бухгалтерському обліку відповідно до вимог закону. Очевидно, що наведене визначення поняття майнового стану суб'єкта господарювання є не зовсім коректним. На це свого часу звернув увагу В. С. Щербина, зазначивши, що в ч. 1 ст. 145 ГК замість виразу «майнових обов'язків» вжито вираз «майнових зобов'язань», який не узгоджується з термінологією ст. 144 «Підстави виникнення майнових прав та обов'язків суб'єкта господарювання», і має бути приведений у відповідність до зазначеної статті². Окрім цього, майнові обов'язки поряд із майновими правами є також одним із елементів майнового зобов'язання як правовідношення (ч. 1 ст. 509 ЦК, ч. 1 ст. 173 ГК), тому термін «майнові зобов'язання», що його вжито в ч. 1 ст. 145 ГК, охоплює як майнові права, так і майнові обов'язки суб'єкта господарювання. З урахуванням цього в ч. 1 ст. 145 ГК слова «майнових зобов'язань» доцільно замінити словами «майнових обов'язків». Це один аспект, який не можна обійти увагою, стосується визначення поняття «зобов'язання» в законодавстві про бухгалтерський облік. У Законі України від 16.07.1999 р. «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»³ під зобов'язанням розуміється заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як

¹ Щодо платоспроможності та ліквідності підприємства, необхідно чітко розмежувати ці два поняття. Платоспроможність слід розглядати як здатність підприємства виконувати свої зобов'язання перед кредиторами, а ліквідність – як спроможність його до швидкого перетворення майнових активів на грошові кошти протягом мінімального проміжку часу за найвищими цінами в поточній ринковій ситуації. Див.: Акоюн А. А. Основні проблеми оцінки фінансового стану підприємства / А. А. Акоюн, Л. І. Шмалюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/487>.

² Щербина В. С. Поняття та зміст правового режиму майна суб'єктів господарювання / В. С. Щербина // Юридична Україна. – 2007. – № 1. – С. 80.

³ Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 365.

очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди (ст. 1). Аналогічне визначення міститься і в (п. 3) НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», зобов'язання – заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди¹. У подібному значенні вживається зазначений термін і в П(С)БО 11 «Зобов'язання», затвердженому наказом Міністерства фінансів від 31.01.2000 р. Проте, навіть зважаючи на те, що наведена дефініція вживається для цілей зазначеного закону, вона, очевидно, повинна узгоджуватися з визначеннями понять «зобов'язання» і «заборгованість», що вживаються в цивільному і господарському законодавстві та праві загалом.

Отже, на відміну від майна у сфері господарювання (ч. 1 ст. 139 ГК) майновий стан господарюючого суб'єкта включає в себе не лише його *права (активи)*, але й *обов'язки (пасиви)*. *Активи* – це ресурси, контрольовані суб'єктом господарювання та набуті в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому². *Активи* – це економічні ресурси господарюючого суб'єкта у формі сукупних матеріальних та/або нематеріальних цінностей, які використовуються в господарській діяльності з метою отримання прибутку та/або досягнення іншого соціального ефекту. Під *пасивами* ж розуміються всі офіційні вимоги до суб'єкта господарювання, його майнові обов'язки. *Пасиви* – це, умовно кажучи, вартісне вираження боргових зобов'язань (за термінологією Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні») суб'єкта господарювання по відношенню до інших учасників господарських відносин. У будь-якому випадку пасиви вказують на джерело створення активів – майна суб'єкта господарювання.

Крім терміна «майновий стан суб'єкта господарювання» в чинному господарському законодавстві, як і в економіко-правовій літературі, вживаються схожі, хоч дещо ширші за тим змістом, що в них вкладається, поняття. Наприклад, «фінансовий стан підприємства», під яким розуміють сукупність показників, які відображають наявність, розміщення та використання ресурсів підприємства, реальні й потенційні фінансові можливості підприємства³. В окремих випадках у актах законодавства України вживаються терміни «фінансово-економічний стан»⁴ та

¹ Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

² Семенишена Н. В. Принципи бухгалтерського обліку: дослідження дефініцій / Н. В. Семенишена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2010_2/24.pdf.

³ Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: наказ Фонду державного майна України від 26 січня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01>.

⁴ Про затвердження Системи комплексної оцінки фінансово-економічного стану 100 найбільших підприємств комунальної теплоенергетики: наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства від 14 травня 2008 р. // Інформаційний бюлетень з питань житлово-комунального господарства. – 2008. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_bk/pg_gwnuou.htm.

«фінансово-господарський стан»¹, що застосовуються при аналізі фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Так, наприклад, поняття «майновий стан», «фінансово-майновий стан» щодо суб'єкта господарювання вживаються у таких нормативно-правових актах, як: Положення про проведення перевірок дотримання вимог чинного законодавства щодо здійснення фінансово-господарської діяльності, майнового стану та стану правової роботи в підприємствах, організаціях та установах, що належать до сфери управління Міністерства аграрної політики, затверджене наказом Міністерства аграрної політики України від 21.06.2006 р.; Перелік економічної інформації, яка характеризує фінансово-майновий стан підприємств, що підлягають приватизації, з метою визначення способу їх продажу на підставі аналізу попиту потенційних покупців, затверджений наказом Фонду державного майна від 27.07.2000 р. тощо. В той же час, термін «фінансовий стан» використано в таких актах господарського законодавства, як: Указ Президента України від 5.04.1996 р. «Про заходи щодо стабілізації фінансового стану підприємств», Методичні роз'яснення стосовно здійснення аудиторських перевірок фінансового стану підприємств, що приватизуються, затверджені наказом Фонду державного майна від 3.08.1995 р. тощо. У зв'язку з викладеним видається за доцільно сформулювати і закріпити в чинному законодавстві, що дасть змогу визначення відповідних понять, так і сферу їх застосування як уніфіковане чітко визначити предмет перевірки (аналізу) господарської діяльності суб'єктів господарювання і окреслити межі такої перевірки, а, відтак, повноваження перевіряючих (контролюючих) органів.

Щодо визначення сутності поняття «фінансовий стан» на рівні доктринальних досліджень, то переважна більшість науковців вдається до повторення у своїх працях трактування за Методикою інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій, що затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23.02.1998 р., визначаючи це поняття як більш ширше, ніж «майновий стан», а, відповідно, як комплексне, що характеризується системою показників, які відображають наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів підприємства. Такий підхід не зовсім точно відображає зміст поняття «фінансовий стан», оскільки, по-перше, він не може бути результатом взаємодії суб'єктів фінансово-господарських відносин, від яких залежить фінансова спроможність конкретного суб'єкта господарювання щодо забезпечення своєї поточної господарської діяльності, подальшого розвитку, виконання лише короткострокових чи і довгострокових зобов'язань, а, по-друге, основою даного поняття повинна бути не комплексність, а реальна можливість забезпечення як сталого фінансового розвитку суб'єкта господарювання, так і виконання відповідних

господарських зобов'язань¹. Крім того, недоліком є і те, що зазначена Методика визначає порядок обчислення показників на основі форм річної звітності, що склалися підприємствами до впровадження П(С)БО. При цьому обчислені значення показників порівнюються з критичними, які визначалися на основі закордонної статистики і не є адаптованими до сучасних вітчизняних умов господарювання. Спроби застосування вітчизняними аналітиками в практичній діяльності закордонних моделей оцінки фінансового стану корпорацій, без урахування вітчизняних умов господарювання, нормативних актів з питань оцінювання майнового та/або фінансового стану підприємствами різних галузей, а також чинних в Україні нормативних документів, що містять значну кількість недоліків, можуть призвести до прийняття органами управління підприємства та представниками контролюючих органів помилкових господарських (в тому числі й управлінських) рішень.

Серед науковців, які приділяли в своїх працях значну увагу дослідженню фінансового стану суб'єктів господарювання, можна виділити таких, як: І. О. Бланк, М. Я. Дем'яненко, А. П. Ковальов, З. О. Манів, О. С. Стоянова та ін. Так, З. О. Манів та І. М. Луцький характеризують фінансовий стан підприємства ступенем прибутковості та оборотності капіталу, фінансової стійкості та динаміки структури джерел фінансування, здатності розрахуватися за борговими зобов'язаннями². У В. В. Осмоловського фінансовий стан – це не інакше, як комплексне поняття, що характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для нормальної виробничої діяльності комерційних та інших суб'єктів господарювання, доцільністю й ефективністю їх розміщення і використання, фінансовими взаємовідносинами з іншими суб'єктами господарювання, платоспроможністю та фінансовою стійкістю³. М. Я. Коробов стверджує, що фінансовий стан підприємства – це складна, інтегрована за багатьма показниками характеристика якості його діяльності. Фінансовий стан підприємства можна визначити як міру забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами і ступінь раціональності їх розміщення для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасних грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями⁴. Аналіз фінансового стану господарської організації завжди починається з оцінки її майнового стану та джерел формування її майна. Для визначення та оцінки майнового стану господарської організації необхідно дослідити зміну складу і структури її майна, визначити вплив зміни майнового становища на фінансовий стан господарюючого суб'єкта⁵. Фінансовий стан, таким чином, визначається як важлива характеристика господарської діяльності суб'єкта

¹ Тут і надалі термін «зобов'язання» може мати різне змістовне навантаження, оскільки вживатиметься як в розумінні ст. 1 ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», так і в розумінні ЦК, ГК.

² Манів З. О. Економіка підприємства / З. О. Манів, І. М. Луцький. – К.: Знання, 2006. – С. 157.

³ Теория анализа хозяйственной деятельности / [Осмоловский В. В., Кравченко Л. И. и др.]; под общ. ред. В. В. Осмоловского. – Минск: Новое знание, 2001. – С. 188.

⁴ Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства / М. Я. Коробов. – К.: Знання, 2000. – С. 354.

⁵ Манів З. О. Економіка підприємства / З. О. Манів, І. М. Луцький. – К.: Знання, 2006. – С. 112.

¹ Про затвердження Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки: наказ Міністерства фінансів України від 14 лютого 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 13. – Ст. 933 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06>.

господарювання у зовнішньому середовищі. Він значною мірою визначає конкурентоспроможність підприємства, його економічний потенціал, оцінює, якою мірою гарантовані економічні інтереси, як самого підприємства, так і його контрагентів тощо. Саме тому оцінка фінансового та/або майнового стану вважається однією з найважливіших засад ефективної діяльності суб'єкта господарювання, яка надає інформацію стосовно того, на якій стадії розвитку і діяльності знаходиться господарюючий суб'єкт і які кроки необхідно зробити для його подальшого ефективного господарювання.

З позицій господарсько-правової доктрини, поняття «майновий стан» є ширшим за змістом від поняття «фінансовий стан» суб'єкта господарювання. Так, зокрема й поняття «майно» у сфері господарювання є ширшим від поняття «фінанси» та/або «фінансові ресурси» суб'єкта господарювання. Відповідно до ст. 139 ГК *майном* визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються та використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. При цьому, залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів. У свою чергу, коштами в складі майна суб'єктів господарювання є гроші у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів, а також фінансових відносин відповідно до законодавства. Натомість, під «фінансами» суб'єкта господарювання розуміється, здебільшого, рух грошових коштів у процесі здійснення ним господарської діяльності, при розподілі прибутків, перерахуванні податків та/або інших обов'язкових платежів у дохід бюджету, формуванні різноманітних грошових фондів. Спільним для вказаних процесів є те, що всі вони мають грошову форму вираження. За економічною сутністю, *фінанси підприємств* – це грошові відносини з формування і використання грошових витрат, прибутків і фондів підприємств. Матеріальним носієм фінансових відносин є *фінансові ресурси*, які знаходяться в розпорядженні підприємства й призначені для задоволення його господарських та/або соціальних потреб. Фінансові ресурси підприємства трактуються як всі грошові прибутки та надходження, які знаходяться в його розпорядженні. Джерелами формування фінансових ресурсів можуть бути як власні кошти суб'єкта господарювання, так і залучені. Зустрічається в літературі й визначення фінансових ресурсів як грошових нагромаджень і грошових фондів, що створюються суб'єктами господарювання, їх об'єднаннями в процесі розподілу і перерозподілу суспільного продукту і національного доходу¹. Однак, таке «розширене» розуміння фінансових ресурсів викликає певні заперечення, оскільки не всі грошові фонди, які формуються на підприємстві, є фінансовими ресурсами, наприклад, фонд заробітної плати тощо. На противагу цьому, П. Ю. Буряк вважає, що фінансові ресурси – це частина грошових коштів суб'єктів

¹ Пойда-Носик Н. Фінансові ресурси підприємства / Н. Пойда-Носик // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 96.

господарювання, яка перебуває у їхньому розпорядженні і спрямовується на виробничий, соціальний розвиток, матеріальне заохочення¹. Аналіз економіко-правової літератури показує, що більшість авторів розуміє під фінансовими ресурсами грошові накопичення, доходи і надходження або ж фонди грошових ресурсів. З цього, власне і вбачається, що не фінансовий стан суб'єкта господарювання, який є інформативним щодо, передусім, стану фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, а саме майновий стан господарюючого суб'єкта є категорією більш загального порядку по відношенню до першого.

§ 2. Поняття та елементи господарського обліку, їх взаємозв'язок

Господарський облік – це облік, що відображає процеси, пов'язані з господарською діяльністю. *Господарський облік* – це процес виявлення та обробки² інформації щодо як окремих господарських операцій, так і їх сукупності³, який є складовою господарської діяльності³ кожного суб'єкта господарювання та дозволяє здійснювати контроль за господарською діяльністю і управління нею.

Однозначне визначення цього поняття на законодавчому рівні відсутнє, а різні автори вкладають у нього різний зміст. Так, за визначенням Л. Г. Ловінської, Л. Г. Сук, П. Л. Сук та ін., *господарський облік* – це кількісне відображення і якісна характеристика господарської діяльності з метою контролю та управління нею⁴. Г. І. Мойсеєнко схожим чином визначає *господарський облік*, як кількісне відображення і якісну характеристику господарських явищ з метою контролю та управління ними⁵. А. М. Кузьмінський, Ю. А. Кузьмінський вважають, що *господарський облік* – це спосіб кількісного відображення і якісної характеристики господарської діяльності підприємства⁶. Загальний аналіз літературних джерел дозволяє виділити такі переважаючі підходи до господарського обліку: а) як кількісного відображення і якісної характеристики господарської діяльності; б) як способу кількісного відображення і якісної характеристики господарської діяльності

¹ Буряк П. Ю. Формування і надання інформації про фінансові ресурси підприємства / П. Ю. Буряк // Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 123–128.

² Терміном «обробка» у пропонуваному визначенні господарського обліку охоплюється вимірювання, реєстрація, накопичення, узагальнення, зберігання та/або передача відповідної облікової інформації.

³ Виробництва, реалізації і розподілу матеріальних та/або нематеріальних благ вартісного характеру, що мають цінову визначеність

⁴ Сук Л. К. Бухгалтерський облік: навчальний посібник / Л. К. Сук, П. Л. Сук. – К.: Знання, 2005. – С. 75; Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / [Ловінська Л. Г., Жилкіна Л. В., Голєнко О. М. та ін.] – К.: КНЕУ, 2002. – С. 82–83.

⁵ Мойсеєнко Г. І. Теорія бухгалтерського учета: учебник / Г. І. Монсеєнко. – М.: Финансы и статистика, 1982. – 232 с.

⁶ Кузьмінський А. М. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник / А. М. Кузьмінський, Ю. А. Кузьмінський. – К.: Все про бухгалтерський облік, 1999. – С. 9–11.

підприємства; в) як обліку господарської діяльності підприємства; г) як кількісного відображення і якісної характеристики господарських явищ.

Спільним практично для всіх визначень поняття «господарський облік» є присутність словосполучення «господарська діяльність»¹. *Господарська діяльність* складається з *господарських процесів*, котрі, в свою чергу, поділяються на *господарські операції*². *Господарські процеси мають дуалістичну природу*. З однієї сторони, вони представлені господарюючими суб'єктами, які беруть у них участь, здійснюючи господарську діяльність, а з іншого – ресурсами, які залучені до цих процесів і складають їх матеріальну основу. Дуалістична природа господарських процесів зумовлює й дуалістичну природу господарського обліку: правову природу господарського обліку, яка пов'язана також із контролем щодо діяльності господарюючих суб'єктів, управління нею, та економічну природу, яка пов'язана з контролем щодо ефективності використання ресурсів. У результаті економічна сторона господарського обліку розкриває ефективність господарських процесів та явищ, а правова – законність та правомірність відповідних дій. Цим господарський облік встановлює зв'язок між економікою та правом у процесі здійснення господарської діяльності. Поняття «господарської операції» отримало нормативне закріплення в ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», де *господарську операцію* визначено як дію або подію, що викликала зміни у структурі активів і зобов'язань, власному капіталі підприємства. Наведене визначення розроблено виключно для цілей бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів господарювання, адже зміни у структурі їх активів можуть бути викликані подіями, що жодним чином не пов'язані з суспільним відтворенням. *Господарська операція*, у вузькому розумінні – це комплекс дій господарюючого суб'єкта, що орієнтовані на вирішення конкретного завдання в межах загальної господарської мети діяльності такого суб'єкта. За вказаним підходом під *господарською операцією* розуміється вольовий акт (спільний вольовий акт), вчинений у межах однієї з трьох стадій суспільного відтворення –

¹ Господарською, в свою чергу, є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ст. 3 ГК). Ознаки господарської діяльності: а) вона здійснюється суб'єктами господарювання або негосподарюючими суб'єктами (згідно з ч. 3 ст. 3 ГК, діяльність негосподарюючих суб'єктів, спрямована на створення і підтримання необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за участі або без участі суб'єктів господарювання, є господарчим забезпеченням діяльності негосподарюючих суб'єктів); б) сферою її провадження є сфера суспільного виробництва; в) спрямованість діяльності на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг; г) її результати мають вартісний характер і цінову визначеність.

² Так, наприклад, на виробничому підприємстві характерні операції із закупівлі сировини складають у своїй сукупності процес заготівлі; операції з виготовлення із сировини та інших матеріалів певних виробів утворюють процес виробництва; операції з продажу вироблених виробів належать до складу процесу реалізації. Основними стадіями кругообігу засобів господарювання є такі процеси: постачання (купівлі), виробництва (витрачання/зберігання), реалізації (продажу). Самі господарські процеси в узагальненому вигляді – це взаємодія трьох складових: засобів праці (будівлі, обладнання, інструменти), предметів праці (сировина, матеріали, паливо), живої праці (робоча сила). Див.: Сопко В. В. Бухгалтерський облік: навч. посібник / В. В. Сопко. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 112–115.

виробництва, розподілу, обміну¹. Всі господарські операції суб'єкта господарювання є окремими фрагментами його загальної господарської діяльності незалежно від того, чи утворюють вони безпосередній предмет його діяльності. У широкому розумінні *господарська операція* трактується не лише як вольова дія, але й як подія, яка викликає зміни в структурі активів, зобов'язань та власному капіталі суб'єкта господарювання. За вказаним підходом більшість господарських операцій є наслідком вольових дій юридичних та фізичних осіб – учасників господарських відносин, які укладають угоди, здійснюють технологічні операції тощо². Разом із тим, господарські операції можуть мати місце в результаті певних подій, скажімо явищ реальної дійсності, що трапляються незалежно від волевиявлення суб'єкта господарювання (стихийне лихо, моральний знос, інфляція тощо). Ознакою господарської операції є те, що якісно відрізняє її від інших операцій і разом з тим дає можливість групувати однорідні господарські операції (наприклад, операції з реалізації продукції можуть різнитися за умовами поставок). Показники господарської операції забезпечують кількісну характеристику операції з допомогою відповідних вимірників (натуральних, трудових, грошових)³. Отже, *господарські операції в сукупності складають господарські процеси, які загалом формують господарський обіг засобів господарювання відповідного господарюючого суб'єкта*.

У найбільш загальному вигляді облік – це реєстрація фактів⁴. Якщо говорити про господарську діяльність, то вона завжди супроводжується певними подіями. Частина цих подій належить до господарських операцій, а тому знаходить своє відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку. Інформація про господарські операції використовується для складання фінансової та податкової звітності, а також для управління діяльністю суб'єкта господарювання. Накопичується господарюючим суб'єктом й інша внутрішня та зовнішня інформація необлікового характеру, зокрема про кадровий склад та його рух, наукова, технічна, технологічна, про стан та вплив на економічне середовище, нормативно-правового характеру тощо. Ця інформація також використовується господарюючим суб'єктом для управління у тій мірі, в якій вона впливає на показники господарювання. Частина цієї інформації у плановому порядку включається до статистичної звітності суб'єкта господарювання окремо, або в сукупності з економічною інформацією.

Діяльність кожного суб'єкта господарювання вимагає планування, управління та контролю. Здійснення у різноманітних формах державного регулювання економікою, господарською діяльністю суб'єктів господарювання різних форм власності і всім народним господарством країни в цілому, вимагає наявності відомостей про господарську діяльність

¹ Мілаш В. Проблеми визначення господарсько-правового статусу учасників господарських відносин / В. Мілаш // Підприємство, господарство і право. – 2008. – № 2. – С. 26.

² Партия Г. О. Бухгалтерський облік: основи теорії та практики / Г. О. Партия. – К.: Т-во «Знання», 2000. – С. 182–211.

³ Кузьмінський А. М. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник / А. М. Кузьмінський, Ю. А. Кузьмінський. – К.: Все про бухгалтерський облік, 1999. – С. 15–18.

⁴ Факт (від лат. factum) – зроблено, дійсна подія, явище, випадок.

кожного господарюючого суб'єкта: розміри й склад його засобів господарювання, оборотних коштів, розвиток окремих галузей економіки тощо. Всі ці відомості можуть бути одержані завдяки господарському обліку. Отже, *метою господарського обліку* є адекватне відображення фактів господарської діяльності, надання повної і правдивої інформації для прийняття рішень. Господарський облік, аби бути ефективним повинен відповідати певним вимогам, найважливішими з яких є: 1) *порівнянність показників обліку з показниками плану*, – вона необхідна для контролю за виконанням планових завдань і для отримання даних для планування (облікові та планові показники повинні бути порівнюваними за методами обчислення і за обсягом); 2) *своєчасність обліку*, що є особливо важливим для оперативного управління виробництвом (оперативна робота кожного дня відомості про залишки матеріалів, обсяги випущеної та/або реалізованої продукції тощо); 3) *точність і правдивість інформації*, тобто інформація повинна бути достовірною (приписки, зміна з корисливою метою відомостей, кількісних та/або якісних характеристик щодо предметів збуту тощо, спотворюють реальну картину, що в кінцевому рахунку призводить до прийняття помилкових управлінських рішень); 4) *повнота обліку*, яка забезпечується реєстрацією всіх господарських операцій; 5) *економічність обліку* означає, що при чіткій організації витрати на його ведення повинні бути мінімальними (наприклад, комп'ютеризація обліку).

Єдина національна система господарського обліку забезпечується трьома нерозривно пов'язаними між собою складовими¹: оперативним, статистичним та бухгалтерським обліком, кожен з яких опосередковано згадується й у ст. 19 ГК, ч. 8 якої вказує на обов'язок суб'єктів господарювання здійснювати *первинний (оперативний) та бухгалтерський облік* результатів своєї роботи, складати *статистичну інформацію*, а також надавати відповідно до вимог закону фінансову звітність та статистичну інформацію щодо своєї господарської діяльності, інші дані, визначені законом. В економічній літературі оперативний, бухгалтерський та статистичний облік розглядаються переважно як самостійні види господарського обліку. Однак, більш правильним буде розглядати кожен з них не як окремих та самостійний вид обліку, а саме як елемент, структурну складову єдиної системи господарського обліку.

Система загалом, як і національна облікова система зокрема, є комплексом взаємодіючих елементів (оперативного, статистичного та бухгалтерського обліку). Критеріальна властивість елемента – це необхідна й безпосередня участь у створенні системи. Власне, поняття «підсистема» й було виробленим для аналізу складноорганізованих систем, що здатні до саморозвитку, коли між елементами та системою є «проміжні» комплекси, більш складні, ніж просто елемент, та менш складні, ніж сама система. Вони поєднують у собі різні складові (елементи) системи (забезпечення зовнішніх та внутрішніх користувачів інформацією, потрібною для планування,

¹ Системи обліку в Україні: трансформація до міжнародної практики / [за ред. В. М. Войнаренка]. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 284–287.

управління та контролю в сфері господарювання). Будучи елементом системи, підсистема, в свою чергу, виявляється системою по відношенню до елементів, що її складають. Аналогічним є і співвідношення між поняттями «система» та «елемент»: вони, так би мовити, переходять один в одного. Це ж стосується й бухгалтерського обліку як елемента по відношенню до системи господарського обліку, і, в той же час, самодостатньої підсистеми, елементами котрої, в свою чергу, є облік фінансовий та управлінський. Інакше кажучи, система та елемент відносні, оскільки кожна система має й свою структуру – сукупність сталих відносин та зв'язків між елементами системи.

Оперативний облік (його ще інакше називають первинним, оперативно-управлінським або ж оперативно-технічним), може бути визначений як *процес виявлення та обробки первинної інформації щодо окремих господарських операцій безпосередньо під час їх здійснення з метою оперативного управління ними*. Він провадиться безпосередньо на місці (цех, склад, відокремлений підрозділ тощо) й забезпечує негайне виявлення та реєстрацію певних складових господарської діяльності господарських операцій як окремих складових господарської діяльності суб'єкта господарювання. Тобто, оперативний (первинний) облік ведеться не загалом по суб'єкту господарювання, а лише за окремими операціями. Оперативні дані переважно тільки фіксуються й не узагальнюються в цілому по суб'єкту господарювання. Подекуди в літературних джерелах висловлюються: а) сумніви щодо можливості виділення такого обліку в окремий вид господарського обліку, без заперечення в принципі наявності такого обліку, оскільки від ведеться на кожному суб'єктом господарювання; б) питання з приводу того, що якщо вже виділяється у вид господарського обліку оперативний, то чому при класифікації господарського обліку не виділяється стратегічний облік, який теж ведеться в тій чи іншій мірі на всіх підприємствах й інформація за наслідками ведення такого обліку теж використовується для прийняття господарських рішень¹. На жаль, нормативних визначень як господарського обліку загалом, так і оперативного зокрема, немає. Частіше такий облік ведеться в натуральних вимірниках, рідше – в трудових. Грошові вимірники не є узагальнюючими, а виступають лише як засіб обліку (наприклад, надходження грошових коштів до каси). Головним завданням оперативного обліку є швидке (оперативне, за короткий проміжок часу, протягом робочого дня) накопичення оперативних даних, швидке одержання інформації про хід виробництва, реалізацію продукції (виконання робіт, надання послуг). Оперативний облік призначений для оперативного планування й поточного управління процесом виробництва (виконання робіт, надання послуг). Він охоплює господарські операції, що не мають безпосереднього відображення: а) на рахунках бухгалтерського обліку, б) у статистичному обліку суб'єкта господарювання. За допомогою оперативного обліку одержуються відомості про щоденний випуск продукції, щоденне відвантаження і реалізацію продукції, відомості про

¹ Лень В. С. Господарський облік: дефініція та зміст / В. С. Лень // Чернігівський науковий часопис. Серія 1. Економіка і управління. – 2011. – № 1. – С. 66–67.

витрати сировини та інших матеріальних цінностей, трудові витрати, додержання умов поставок тощо. Показники оперативного обліку використовуються для забезпечення поточного контролю.

Статистичний облік може бути визначений як процес планомірного вивчення масових економічних, соціальних та інших явищ, виявлення закономірностей їх розвитку в конкретних умовах місця та часу з метою управління ними (перепис наявності обладнання, визначення середньої заробітної плати працівників суб'єкта господарювання за категоріями працюючих, кількість та якість виготовленої продукції, використання робочого часу тощо). Нормативного визначення поняття статистичного обліку також немає. В ст.1 Закону України від 17.09.1992 р. «Про державну статистику»¹ наведено визначення державної статистики, як централізованої системи збирання, опрацювання, аналізу, поширення, збереження, захисту та використання статистичної інформації. Під статистичною інформацією розуміється документована інформація, що дає кількісну характеристику масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства. Статистична інформація є одним із видів інформації (ст. ст. 18, 19 Закону України від 2.10.1992 р. «Про інформацію»²). Державна статистична інформація підлягає систематичному відкритому публікуванню. Забезпечується відкритий доступ громадян, наукових закладів та інших заінтересованих організацій до неопублікованих статистичних даних, які не підпадають під дію обмежень, встановлених законом. Система статистичної інформації, її джерела і режим визначаються Законом України «Про державну статистику». Статистична інформація, отримана на підставі статистичних спостережень, проведених органами державної статистики, існує у вигляді первинних даних щодо респондентів, статистичних даних, що пройшли одну чи декілька стадій опрацювання та накопичені на паперових, магнітних та інших носіях або в електронному вигляді, а також у вигляді аналітичних матеріалів, підготовлених на підставі цих даних. Одні науковці (А. М. Кузьмінський, Ю. А. Кузьмінський³, А. Г. Загородній, Г. О. Партин та ін.⁴) не дають визначення статистичного обліку, а розкривають лише його мету, інші ж – визначають його як планомірне збирання й вивчення інформації про масові кількісні та якісні явища й закономірності загального розвитку за конкретних умов, місця й часу⁵. У п. 2 ст. 3 Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» зазначено, що статистична звітність, в якій використовується грошовий вимірник, ґрунтується на даних бухгалтерського обліку.

¹ Про державну статистику : Закон України від 17 вересня 1992 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 43. – Ст. 608.

² Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

³ Кузьмінський А. М. Теорія бухгалтерського обліку : Підручник / А. М. Кузьмінський, Ю. А. Кузьмінський. – К.: Все про бухгалтерський облік, 1999. – 288 с.

⁴ Загородній А. Г. Бухгалтерський облік: основи теорії та практики / А. Г. Загородній, Г. О. Партин. – К.: Знання, 2004. – 371 с.; Партин Г. О. Бухгалтерський облік : основи теорії та практики / Г. О. Партин. – К.: Т-во «Знання», 2000. – 245 с. та ін.

⁵ Васюта – Беркут О. І. Теорія бухгалтерського обліку: навч. посібник / Васюта – Беркут О. І., Шепітько Г. Ф., Ромашевська Н. О.; [за заг. ред. В. Б. Захожая]. – К.: МАУП, 2001. – 179 с.

Водночас, в аналітичному бухгалтерському обліку використовуються й натуральні вимірники, які теж знаходять відображення у статистичній звітності суб'єкта господарювання.

Отже, статистичний облік вивчає і узагальнює масові суспільно-економічні та окремі типові явища і процеси. При цьому, їхні кількісні аспекти статистика досліджує в нерозривному зв'язку з якісним змістом (наприклад, динаміка виробництва і собівартості продукції, продуктивності та оплати праці тощо) і виявляє закономірності їхнього розвитку. При дослідженні господарських явищ та процесів статистика застосовує різні вимірники (натуральні, трудові, грошовий), а також властиві їй способи опрацювання інформації (масові та вибіркові спостереження, відносні та середні величини, динамічні ряди тощо). Відомості про виробничі та інші зміни в діяльності суб'єкта господарювання статистичний облік одержує з оперативного та бухгалтерського. Наприклад, за даними статистичного обліку можна визначити зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції (робіт, послуг) тощо. На основі отриманих з допомогою статистичного обліку відомостей здійснюється перспективне планування і прогнозування галузевого і соціально-економічного розвитку країни в цілому. Ці відомості допомагають аналізувати результати різних господарських процесів і прогнозувати подальший їх розвиток. На основі статистичного обліку визначаються кількісні та якісні показники діяльності кожного суб'єкта господарювання.

Однак, для здійснення господарської діяльності та управління нею в сучасних умовах даних оперативного та статистичного обліку недостатньо. Необхідним є постійний, безперервний, абсолютно достовірний і юридично підтверджений облік господарських операцій, що охоплює всю господарську діяльність і який дозволяє на основі узагальнення результатів господарської діяльності приймати конкретні рішення щодо її здійснення як в цілому по суб'єкту господарювання, так і по окремих його підрозділах. Таким обліком є бухгалтерський.

Бухгалтерський облік – це виконуваний відповідно до вимог чинного господарського законодавства, стандартів бухгалтерського обліку та облікової політики суб'єкта господарювання, процес виявлення та обробки інформації про діяльність такого суб'єкта з метою використання її для прийняття рішень як внутрішніми, так і зовнішніми користувачами. Бухгалтерський облік, таким чином, являє собою упорядковану систему збирання, обробки, інтерпретації та передачі інформації про діяльність суб'єкта господарювання внутрішнім та зовнішнім користувачам для прийняття оптимальних управлінських та інших господарських рішень. Відповідно до ст.1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», бухгалтерський облік – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. На відміну від інших структурних складових господарського обліку, бухгалтерський облік забезпечує суцільну реєстрацію всіх господарських операцій на підставі первинних бухгалтерських документів. Бухгалтерський облік базується на документуванні всіх господарських процесів і проведенні періодичних

інвентаризації, забезпечує виявлення та мобілізацію резервів суб'єкта господарювання з метою зниження собівартості продукції (робіт, послуг). Як вбачається з викладеного, бухгалтерський облік має *характерні особливості*, які відрізняють його від інших структурних складових господарського обліку. До них, зокрема, можна віднести наступні: а) безперервне, повне і послідовне відображення господарських засобів та операцій, що дозволяє отримати всебічне уявлення щодо господарської діяльності підприємства, організації, установи; б) обов'язкове документальне підтвердження наявності господарських засобів та здійснення господарських операцій (зазначене підтвердження здійснення господарської операції є єдиним джерелом облікової інформації); в) узагальнення даних у грошовому виразі; г) використання специфічних засобів та прийомів (оцінка, калькулювання, рахунки, подвійний запис тощо).

У країнах з розвинутою ринковою економікою *бухгалтерський облік* (як підсистема господарського), в свою чергу, має у своєму складі два взаємопов'язаних (методологічно й організаційно) елементи: облік *фінансовий* та *управлінський*. Це дві складові єдиної системи бухгалтерського обліку, кожна з яких має своє призначення і відіграє свою роль в управлінні діяльністю суб'єкта господарювання, у забезпеченні необхідною інформацією різних груп користувачів. В Україні виокремлення з фінансового обліку у відносно самостійний елемент бухгалтерського обліку системи внутрішньогосподарського (управлінського) обліку як такого, відбулось з прийняттям Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та з введенням в дію П(С)БО. У свою чергу науковці (як економісти, так і правники) поділились на прибічників та противників виокремлення в межах єдиної системи бухгалтерського обліку таких двох його елементів, як: облік фінансовий та облік управлінський (внутрішньогосподарський). Це призвело до відсутності на сучасному етапі єдиного підходу до розкриття сутності вказаних складових бухгалтерського обліку. Сьогодні питання щодо поділу на фінансовий та управлінський до того єдиного вітчизняного бухгалтерського обліку залишається дискусійним. Адже фактичний набір функцій, процедур, операцій, які виконував вітчизняний бухгалтерський облік мало чим відрізнявся від тих, що складають предметну основу фінансового та управлінського обліку. В нашій країні, не називаючись фінансовим, облік тим не менше, досить успішно забезпечував відображення на бухгалтерських рахунках необхідних фактів господарського життя, формував бухгалтерський баланс та інші форми звітності. Не називаючись управлінським, облік забезпечував управління суб'єктом господарювання необхідною оперативною та поточною інформацією про собівартість, фінансові результати, ефективність господарської діяльності, як загалом, так і за окремими підрозділами¹. Прихильники поділу обліку на фінансовий та управлінський (М. Чумаченко,

¹ Партин Г. О. Бухгалтерський облік: основи теорії та практики / Г. О. Партин. – К.: Т-во «Знання», 2000. – С. 112–117.

² Бойко С. В. Виробничий облік, калькуляційна бухгалтерія чи управлінський облік? / С. В. Бойко // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. – № 21. – С. 36–42.

В. Палій, І. Івашкевич та ін.) вважають, що такий поділ не порушує єдності системи бухгалтерського обліку, оскільки йдеться не про методологічний поділ обліку, а про організаційні зміни. Противники такого поділу (Я. Соколов, Б. Валуєв, О. Бородкін та ін.) вважають, що бухгалтерський облік є єдиним і неподільним, а управлінський – це облік витрат і калькуляція собівартості, які штучно намагаються відірвати від бухгалтерського обліку окремі, переважно молоді фахівці, орієнтовані на західні традиції¹.

Фінансовий облік може бути визначено як *систему правил і процедур, які забезпечують збір, обробку та оприлюднення для зовнішніх користувачів інформації про результати діяльності суб'єкта господарювання, його майновий стан, відповідно до вимог господарського законодавства і стандартів бухгалтерського обліку*. Поряд із цим, А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк та Т. С. Смовженко визначають *фінансовий облік* як складову бухгалтерського обліку, яка охоплює діяльність з підготовки формалізованої фінансової звітності для зовнішніх користувачів організації: партнерів, клієнтів, банків, державних податкових і статистичних органів тощо. Базується на дотриманні принципів бухгалтерського обліку, вимог національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Ведення фінансового обліку є обов'язковим для всіх господарюючих суб'єктів². Функції фінансового обліку: а) суцільне, повне і безперервне відображення всіх господарських операцій за звітний період; б) складання визначеної законодавством фінансової звітності; в) надання необхідної і достовірної інформації користувачам³.

Відповідно до ч.1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», *внутрішньогосподарський (управлінський) облік* – це система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством. Г. Л. Вознюк, А. Г. Загородній та Т. С. Смовженко визначають *управлінський облік* як складову бухгалтерського обліку, яка охоплює діяльність з підготовки інформації, висновків та оцінок, необхідних керівництву господарюючого суб'єкта для прийняття управлінських рішень. Здійснюється для потреб внутрішнього користування з метою підвищення ефективності господарської діяльності. В першу чергу передбачає облік та аналіз витрат ресурсів, собівартість продукції⁴. Отже, синонім управлінського обліку – внутрішньогосподарський облік.

Внутрішньогосподарський (управлінський) облік може бути найбільш повно визначений як *система збору та обробки інформації про доходи, витрати та фінансові результати діяльності суб'єкта господарювання для внутрішніх користувачів з метою планування та управління діяльністю*

¹ Голов С. Ф. Тенденції та перспективи розвитку управлінського обліку / С. Ф. Голов // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна. – Випуск 16. – Львів: Львівська комерційна академія, 2004. – С. 34–36.

² Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – К.: Тов-во «Знання», КОО, 2000. – С. 304.

³ Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України / Н. М. Ткаченко. – К.: А.С.К., 2000. – С. 298–301.

⁴ Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – К.: Тов-во «Знання», КОО, 2000. – С. 303–304.

суб'єкта господарювання. На відміну від фінансового, у внутрішньогосподарському (управлінському) обліку суб'єкта господарювання узагальнюється планова, нормативна і прогнозна інформація, що є ширшим за звичайну облікову процедуру виявлення та реєстрації відповідної інформації. За наслідками ведення внутрішньогосподарського (управлінського) обліку формується комплексна інформація, не тільки суворо оформлена первинними бухгалтерськими документами, – багато прогнозої та розрахункової інформації, яка отримується на основі аналізу та експертних оцінок. Загалом же, основні відмінності між внутрішньогосподарським (управлінським) та фінансовим обліком можуть бути зведені до наступного: а) внутрішньогосподарський (управлінський) облік за цільовим призначенням є орієнтованим на майбутнє, у зв'язку з чим поєднується з плануванням, а фінансовий, навпаки, – реєструє факти і господарські операції, які вже відбулися; б) внутрішньогосподарський облік не є суворо підпорядкованим загальноприйнятим бухгалтерським стандартам, окрім того увага зосереджується на конкретних сегментах господарської діяльності (тобто на окремих видах продукції, що виробляється й реалізовується, на певних сферах ринку, території збуту, а також на різних рівнях внутрішньогосподарського управління тощо), а не на всьому суб'єкті господарювання загалом, як у фінансовому обліку; в) внутрішньогосподарський (управлінський) облік, на відміну від фінансового, не є обов'язковим, і суб'єкт господарювання самостійно вирішує, вести його чи ні; г) внутрішньогосподарський облік, як правило, децентралізований, а фінансовий – ведеться централізовано. Таким чином, внутрішньогосподарський (управлінський) облік повністю підпорядкований внутрішнім запитам самого суб'єкта господарювання. Його ефективність забезпечується орієнтацією на конкретні господарські завдання, вирішення яких ґрунтується на відповідній інформації про витрати і доходи, фінансові результати суб'єкта господарювання.

§ 3. Правове регулювання бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання

Суттєвий вплив на облік суб'єкта господарювання справляє *регулювання бухгалтерського обліку*: 1) *економічне* – розробка методичних рекомендацій, роз'яснень з питань ведення обліку, обмін досвідом, що спрямовується на одержання корисної інформації для оцінки ефективності господарської діяльності та прийняття управлінських рішень в сфері господарювання (має ненормативний характер); 2) *правове* – здійснюється державою (в особі органів законодавчої та виконавчої гілок влади), яка встановлює правові норми, окреслюючи межі можливої поведінки суб'єктів господарювання (цей вид регулювання має загальнообов'язковий характер, є забезпеченим силою державного примусу). Взаємодія економічного та правового регулювання проявляється в тому, що суб'єкт господарювання при веденні обліку обирає для себе економічно доцільні напрями поведінки, але при цьому він змушений враховувати вимоги правових норм, порушення яких призводить до юридичної відповідальності та економічних

втрат; 3) *морально-етичне* – охоплює всі сфери суспільного життя. Так, наприклад, у ряді країн прийняті етичні «стандарти» поведінки аудиторів і бухгалтерів, в той же час, вони не мають сили нормативно-правового документа.

Правове регулювання бухгалтерського обліку здійснюється багаторівневою системою нормативних актів різної юридичної сили, правила яких регулюють господарські відносини щодо організації та ведення бухгалтерського обліку в Україні, складання, подання й оприлюднення фінансової звітності суб'єктами господарювання. Так, до нормативно-правових актів *першого рівня* належать: кодекси (зокрема ст.ст. 142, 145, 176 ГК), закони (основним законодавчим актом, який визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»), укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів (наприклад, Програма реформування бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.1998 р., Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів від 16.01.2007 р.; Положення про Міністерство фінансів України, затверджене 20.08.2014 р. постановою Кабінету Міністрів України; Положення про Державну казначейську службу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. та ін.), які закріплюють обов'язковість ведення всіма суб'єктами господарювання бухгалтерського обліку, а також основні вимоги щодо його організації, правила та процедури як ведення бухгалтерського обліку, так і складання фінансової звітності тощо. Нормативно-правові акти *другого рівня* (підзаконні), – це положення та інструкції з бухгалтерського обліку, які приймаються Міністерством фінансів, Національним банком та іншими міністерствами й відомствами, в яких викладені загальні вимоги щодо державного регулювання бухгалтерського обліку, містяться основні поняття, базові правила, прийоми ведення бухгалтерського обліку (наприклад, Правила бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України, затверджені постановою Правління Національного банку України від 08.04.2005 р. тощо). Важливе значення мають інструкції та положення Міністерства фінансів України щодо порядку ведення бухгалтерського обліку засобів господарювання, господарських операцій, інвентаризації активів та зобов'язань тощо. Наприклад, Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 2.09.2014 р., Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Міністерства фінансів від 24.05.1995 р. *Третій рівень* регулювання бухгалтерського обліку – методичні рекомендації, що роз'яснюють порядок застосування окремих положень бухгалтерського обліку (наприклад, Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку фінансових витрат, затверджені наказом Міністерства фінансів від 01.11.2010 р., Методичні рекомендації із застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами, затверджені наказом Міністерства фінансів від 15.06.2011 р. тощо). До

четвертого рівня правового регулювання організації та ведення обліку належать локально-правові акти: положення, інструкції, накази та інші документи з питань ведення бухгалтерського обліку, які перебувають безпосередньо в компетенції господарської організації і є її внутрішніми робочими стандартами. До них слід віднести: положення про облікову політику господарської організації, робочі плани рахунків бухгалтерського обліку, положення про оплату праці та ін. В той же час, аналізуючи чинне господарське законодавство, варто звернути увагу на відсутність правових актів, які б регулювали порядок ведення господарського обліку та/або здійснення господарського аналізу в цілому.

*Предметом бухгалтерського обліку в широкому розумінні є все те, що пов'язане з отриманням необхідної зовнішнім і внутрішнім користувачам інформації щодо суб'єкта господарювання, його господарської діяльності та ресурсів. У вузькому розумінні предметом обліку є сукупність процедур (саме тому «облік» може бути потрактовано як «процес»), пов'язаних з виявленням, вимірюванням, реєстрацією, накопиченням, узагальненням, збереженням та передачею інформації про господарську діяльність користувачам для прийняття рішень. Таке формулювання покликане, перш за все, відобразити технологічний процес інформаційного забезпечення, метою якого є надання користувачам правдивої інформації про майновий стан і господарську діяльність суб'єкта господарювання, оскільки бухгалтерський облік забезпечує важливий процес отримання достовірних даних і складання звітності. Натомість під **об'єктом обліку** розуміється конкретний засіб (майно), джерело його утворення та рух у процесі діяльності. Об'єктом обліку є також факти, дії та події господарської діяльності, які характеризують стан та використання ресурсів, процеси придбання засобів виробництва продукції та її збуту, розрахункові відносини суб'єкта господарювання з юридичними і фізичними особами – учасниками господарських відносин, майновий стан та результати діяльності господарюючого суб'єкта. Об'єкти, що обліковуються, за економічним змістом та призначенням можна об'єднати в три групи: 1) засоби господарювання (майно у складі основних та оборотних засобів (в тому числі й обігових коштів), нематеріальних активів, спеціальних фондів та резервів); 2) джерела формування господарських засобів суб'єкта господарювання; 3) господарські процеси.*

Діяльність кожного суб'єкта господарювання базується на найбільш раціональному використанні матеріальних і грошових ресурсів, максимально ефективного витрачання робочого часу. Мета кожного суб'єкта господарювання – випуск продукції (виконання робіт та/або надання послуг), торгівля товарами високої якості з найменшими витратами. *Призначенням бухгалтерського обліку є:* 1) забезпечення збереження майна суб'єкта господарювання – власника; 2) формування інформації про діяльність суб'єкта господарювання, його майновий стан; 3) обчислення фінансових результатів господарської діяльності. Згідно зі ст. 145 ГК (ч.1) за допомогою даних бухгалтерського обліку визначається майновий стан суб'єкта господарювання як сукупність належний йому майнових прав та майнових зобов'язань, що знаходять відображення у бухгалтерському обліку його господарської діяльності відповідно до вимог закону. Виходячи

з цього, завданнями бухгалтерського обліку є: а) додержання вимог чинного законодавства з питань бухгалтерського обліку, зокрема Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», П(С)БО тощо; б) облік, аналіз і контроль за необоротними активами, виконанням завдань виробництва в розрізі кількості, якості та асортименту продукції відповідно до вимог замовників; за оборотними активами, правильним і економним витрачанням ресурсів, власним капіталом, забезпеченням наступних витрат і платежів; за мірою праці та її оплати; за обіговими коштами та розрахунками, формуванням доходів і результатів діяльності; в) облік, аналіз і визначення витрат суб'єкта господарювання, своєчасне документальне оформлення випущеної з виробництва продукції (виконаних робіт, наданих послуг); г) контроль за станом рентабельності виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг) та рентабельності діяльності суб'єкта господарювання загалом, виявлення резервів подальшого збільшення ефективності виробництва; г) забезпечення наявності первинної документації щодо кожної господарської операції та своєчасної обробки первинних документів, яка б давала змогу в будь-який момент визначити кількість, терміни надходження й витрати сировини, матеріалів, палива, інших матеріальних цінностей тощо, відповідність фактичних даних бухгалтерського обліку його завданням; д) забезпечення повного відображення всіх витрат суб'єкта господарювання, а також всіх його доходів, повсякденне співставлення витрат з доходами, виявлення результатів кожного господарського процесу і загальних фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання; ж) побудова обліку суб'єкта господарювання відповідно до особливостей організації його виробництва, організаційної структури; з) ведення обліку кожного виду виробництва, організації грошових коштів, закріплених за матеріально-відповідальними особами. Відповідно до ст. 3 Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» *метою ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів суб'єкта господарювання.*

Основними функціями бухгалтерського обліку з точки зору господарського права є: інформаційна, прогнозна, соціальна, контрольна та захисна.

Інформаційна функція уособлює собою формування повної, достовірної, корисної, дискретної інформації щодо майнового стану суб'єкта господарювання, його господарської діяльності. Водночас, запити системи управління господарською діяльністю можуть бути в кожному конкретному випадку або меншими, або виходити за межі можливостей формування інформації в системі бухгалтерського обліку. Йдеться, наприклад, про інформацію щодо собівартості продукції, як власного виробництва суб'єкта господарювання, так і його конкурентів. Усю інформацію господарського характеру (економічну інформацію) суб'єкта господарювання прийнято поділяти на п'ять груп: 1) описова (облікова); 2) імовірнісна (прогнозна); 3) дискретна (отримується внаслідок діалогу «людина – людина» або «людина – машина»); 4) випадкова (дані, які попередньо вважалися

непотрібними або які знадобилися, але в поточному обліку їх не було); 5) пропагандистська (отримується для досягнення певної мети). Облікова інформація як складова господарської (економічної) інформації є одним із видів даних, що характеризують виробничо-господарську діяльність суб'єкта. Вирізняються вона значним обсягом, різноманітністю, складністю, логічністю й відносною простотою арифметичної обробки. Їй властивий масовий характер обчислень, які виконують за типовими алгоритмами з певною періодичністю. Принципи: а) багатократність використання; б) концентрація (обираються тільки суттєві ознаки); в) штучність (не виникає природно, сама по собі, а є результатом облікової роботи); г) цілеспрямованість (відповідає визначеним завданням; д) аналітичність (здатність надавати не лише зафіксовані в документах відомості, а й підсумкові, розрахункові, додаткові). Щоб бути корисною, вона має бути достовірною та значимою: достовірність показує, що інформація повністю відображає господарські процеси, легко перевіряється і служить інтересам конкретної особи – користувача; значимість облікової інформації полягає в тому, що вона має бути корисною для складання планів, ґрунтуватися на зворотному зв'язку і надходити до користувача в потрібний час.

Прогнозна функція (у фаховій літературі здебільшого не згадується) притаманна бухгалтерському обліку методологічно, починаючи з того часу, коли почали складатися кошториси. У них відображаються планові відомості, а самі кошториси вважаються основними плановими документами, на підставі яких здійснюється фінансове забезпечення. Поступовий перехід України до МСБО вимагає докорінного перегляду традиційного відношення до фінансово-господарської інформації як ретроспективного, так і стратегічного (прогнозного) характеру. Бухгалтерський облік, який традиційно нагромаджував інформацію про господарські факти та явища, що вже відбулися (мав виключно ретроспективний характер), починаючи з другої половини XIX ст. поступово почав розширювати свій часовий горизонт. Часовий горизонт бухгалтерського обліку почав розширюватися у напрямі майбутнього тоді, коли почали розроблятися і використовуватися в управлінні господарською діяльністю кошториси (бюджети). У цих документах відображалася планова інформація, і це було першим кроком як на шляху розширення прогнозної функції бухгалтерського обліку, так і на шляху поступової інтеграції обліку, планування і контролю. В працях окремих вчених йдеться навіть про, так звану, ситуаційну бухгалтерію з прогностичною спрямованістю¹. У країнах, де прийнято розрізняти бухгалтерський облік фінансовий (для зовнішніх по відношенню до суб'єкта господарювання користувачів) та управлінський (для внутрішніх користувачів), виконання прогнозної функції очікується від останнього.

Соціальна функція. Зміна підходу до цілей господарювання призвела до того, що одержання прибутку та постійне прагнення до його збільшення перестало бути єдиною метою господарювання. Рівнозначним завданням стає досягнення соціальних результатів (ст.ст. 3, 42, 52 ГК). І ці два напрями

¹ Редченко К. Проблемний управлінський облік та його прогностична функція / К. Редченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.management.com.ua/finance/fin023.html.

провадження господарської діяльності нерідко вступають між собою в конфлікт, який виникає через проблеми та недоліки функціонування механізму, так званої, «досконалої» конкуренції. Узгодженості цих цілей можна досягти за умови поєднання принципів ринкової економіки та соціальної спрямованості, що втілено в концепції соціально-орієнтованої ринкової економіки. Вітчизняна економіка може набути характеру соціально-орієнтованої за умови відображення повної та достовірної інформації щодо діяльності кожного суб'єкта господарювання.

Контрольна функція обліку забезпечує виявлення в процесі оперативного управління господарською діяльністю суб'єкта господарювання потенційних порушень законодавства та інтересів власників: документування дозволяє контролювати повноту, достовірність і доцільність облікових записів; інвентаризація дозволяє довести чи спростувати фактичну наявність ресурсів і записів про їх наявність у облікових документах; рахунки дозволяють контролювати правильність та доцільність аналітичного обліку за кожним об'єктом обліку; подвійний запис дозволяє контролювати та виявляти помилки у взаємопов'язаних записах рахунків; калькуляція дає змогу контролювати правильність формування сум виробничої собівартості товарів, робіт чи послуг; звітність дає змогу стежити за правильністю узагальнення показників; баланс разом із подвійним записом дає можливість контролювати рівність (збалансованість) активів та пасивів, що вказує на правильність проведення подвійних записів у рахунках. До контрольної функції бухгалтерського обліку відносять також всі дії, що безпосередньо впливають на дотримання параметрів облікової системи у заданому режимі (це може бути контроль за коректністю зроблених записів, проведенням чи перенесенням даних із первинних документів у реєстри обліку та форми звітності).

Захисна функція полягає у здатності системи бухгалтерського обліку адекватно відобразити факти незаконної господарської діяльності і своєчасно на них реагувати. Н. Г. Цыпарков¹ та Н. І. Петренко² до системи захисної функції бухгалтерського обліку відносять: *слідоутворюючу* (здатність бухгалтерського обліку в результаті взаємодії з подією злочину формувати інформацію про його ознаки, способи вчинення і сліди, формувати доказову базу), *охоронну* (здатність бухгалтерського обліку своєчасно виявляти та використовувати інформацію про правопорушення), *превентивну* (проведення попереднього контролю первинних документів, що за змістом можуть свідчити про зловживання, встановлення причетних осіб до вчинення правопорушення).

Висновок: функції бухгалтерського обліку конкретизують його внутрішню змістовну сутність і є теоретичною основою для визначення мети, предмету і методу бухгалтерського обліку як системного утворення. Для ефективної реалізації цільової основи бухгалтерського обліку потрібно забезпечити оптимальний взаємозв'язок його функцій, що має, у свою чергу,

¹ Цыпарков Н. Г. Судебная бухгалтерия в схемах / Н. Г. Цыпарков. – Минск, ПТЧУП «Молодежное», 2003. – С. 31.

² Петренко Н. І. Соціальне значення захисної функції бухгалтерського обліку / Н. І. Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pmbbo/2011_1/37/pdf.

практично реалізовуватись в межах облікової політики суб'єкта господарювання.

Водночас, для досягнення мети та виконання обліком своїх функцій він має відповідати таким *вимогам*: порівнянності, точності й об'єктивності, ясності й доступності, своєчасності, економічності. Порівнянність конкретних планових показників, показників бізнес-плану та обліку необхідна для оцінки виконання планових завдань, порівняння результатів господарської діяльності з витраченими ресурсами. Точність і об'єктивність обліку означають, що всі облікові дані мають бути правильними і виражати справжній стан і результати господарської діяльності, тобто відображати досягнення, так і недоліки в роботі суб'єкта господарювання. Ясність і доступність обліку означають, що показники обліку мають бути простими і зрозумілими, чітко характеризувати всі аспекти діяльності суб'єкта господарювання, бути доступними для широкого загалу як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів. Своєчасність обліку полягає в забезпеченні користувачів своєчасною інформацією, необхідною для прийняття ефективних рішень, розробки конкретних заходів, оперативного керівництва. Економічність обліку означає, що він має бути максимально дешевим при необхідній повноті та своєчасності. Це досягається сьогодні здебільшого автоматизацією обліково-обчислювальних робіт, яка приводить до економії матеріальних і трудових ресурсів.

Щодо *принципів бухгалтерського обліку*, то їх загальне визнання та нормативне закріплення, залежить від того, наскільки вони *відповідають трьом критеріям: доречності, об'єктивності й здійсненності*. Принцип *доречний*, якщо інформація про певну господарську одиницю є змістовною і принесе користь користувачам такої інформації. Принцип *об'єктивний*, якщо на інформацію не впливають суб'єктивні фактори, в тому числі й особисті думки, дії та оцінки тих, хто її готує. Об'єктивність передбачає надійність, перевіреність, відповідність дійсності. Принцип *здійснений*, якщо його реалізація не спричиняє надмірних труднощів чи витрат. *Принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності* є базовими положеннями, що визначають порядок організації та ведення бухгалтерського обліку, формують підходи до підготовки фінансової звітності та іншої інформації, що подається зовнішнім групам користувачів. Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (п. 3 Р. 1), *принцип бухгалтерського обліку* – це правило, яким слід керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності. Відповідно до ст. 4 Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», *бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні ґрунтуються на таких основних принципах*: обачність¹, повне висвітлення², автономність³,

¹ Принцип, згідно з яким методи оцінки, що застосовуються в бухгалтерському обліку, мають запобігати недооцінці зобов'язань та витрат, завищенню оцінки активів і доходів суб'єкта господарювання. Витрати та зобов'язання потрібно відображати в бухгалтерському обліку відразу ж після отримання інформації про ймовірність їх виникнення, а активи та доходи – лише тоді, коли їх реально отримано або зароблено суб'єктом господарювання.

² Фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні й потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі.

послідовність², безперервність³, нарахування та відповідність доходів і витрат⁴, превалювання змісту над формою⁵, історична (фактична) собівартість⁶, єдиний грошовий вимірник⁷, періодичність⁸.

Вітчизняні суб'єкти господарювання реалізують свої права щодо регулювання питань бухгалтерського обліку, його організації та ведення шляхом: самостійного визначення облікової політики в межах чинної нормативної бази; вибору організаційно-правової форми господарювання та форми облікової реєстрації; розробки системи внутрішньогосподарського обліку та контролю за діяльністю суб'єкта господарювання; налагодження схеми документообігу; вибору способу обробки та фіксації інформації на відповідних носіях; вибору програмного забезпечення бухгалтерського обліку; планування розвитку методики бухгалтерського обліку пристосовно до конкретних умов діяльності суб'єкта господарювання. За змістом Закону

Користувачам повинна бути надана суттєва та доречна інформація про майновий стан і результати господарської діяльності відповідного суб'єкта. Повнота інформації – важлива якісна ознака звітності.

¹ Кожне підприємство розглядається як юридична особа, відокремлена від власників (засновників, учасників), у зв'язку з чим їх особисте майно та зобов'язання не повинні відображатися у фінансовій звітності. Автономність сприяє досягненню чіткого визначення сфери підзвітності, тобто господарська діяльність пов'язується з конкретним суб'єктом.

² Принцип постійного (із року в рік) застосування суб'єктом господарювання обраної облікової політики. Зміна облікової політики можлива лише у випадках, передбачених національними П(С)БО, і має бути обґрунтована та розкрита у фінансовій звітності. При веденні бухгалтерського обліку можуть бути застосовані різні методи обліку. Якщо суб'єкт господарювання обрав якийсь один метод обліку, то він повинен застосовувати його постійно. Тільки в умовах крайньої об'єктивної потреби методи ведення обліку можуть бути змінені. Якщо суб'єкт господарювання часто змінює методи ведення обліку без нагальної потреби, то ведення обліку стає формальним, оскільки в таких умовах порівняти його фінансові результати складно чи, більше того, неможливо.

³ Оцінку активів і зобов'язань суб'єкта господарювання здійснюють виходячи з припущення, що його діяльність буде тривати далі, тобто він не збирається припинити своєї діяльності – не виникає потреби розподілу активів для покриття зобов'язань та проведення розрахунків із засновниками (учасниками, акціонерами). Це припущення є основою для відображення статей активів по фактичній собівартості, а не за ринковою вартістю, яка стає визначальною при ліквідації суб'єкта господарювання.

⁴ Для визначення фінансового результату звітного періоду необхідно порівняти доходи звітного періоду з витратами, здійсненими для отримання цих доходів. Доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів. Доходи слід відображати в обліку і звітності в тому періоді, коли їх було отримано, а витрати – за відповідністю цим доходам. Витрати, які не мають безпосереднього зв'язку з певними доходами, відображаються в тому періоді, коли вони виникли.

⁵ Господарські операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми. Бухгалтерських облік не є засобом простої фіксації формальних даних, тому наявність чи відсутність первинних документів та/або законодавчих актів не завжди є підставою для відображення чи невідображення господарських операцій у обліку з метою складання фінансової звітності. Якщо принцип порушується, то користувач фінансової звітності вводиться в оману щодо діяльності суб'єкта господарювання, оскільки юридична та економічна сторони явищ можуть не співпадати.

⁶ Пріоритетно є оцінка активів суб'єкта господарювання, виходячи з понесених витрат на їх виробництво чи придбання (проте це стосується, головним чином, первісної вартості активів і зобов'язань).

⁷ Вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій суб'єкта у фінансовій звітності – в єдиний грошовий оцінці. Гроші є найбільш універсальним виміром різних об'єктів обліку, а також забезпечують адекватну оцінку господарської діяльності. Гроші стають основним детермінатором визначення фактів і подій господарського життя. Гроші визначають вартість речі в момент фіксації господарської операції в бухгалтерському обліку. Зміни вартості грошей не призводять до змін у бухгалтерському обліку. Суб'єкти господарювання, провадячи господарську діяльність на території України, ведуть бухгалтерський облік і складають фінансову звітність у грошовій одиниці України.

⁸ Можливість розподілу діяльності суб'єкта господарювання на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності. Звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік, а проміжну звітність складають щоквартально нарастаючим підсумком з початку звітного року.

Україні» «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», *організація бухгалтерського обліку* передбачає, що підприємство самостійно: визначає облікову політику; обирає форми бухгалтерського обліку; розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій; визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів; затверджує правила документообороту і технології обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку.

Відповідно до економічної сутності *організація* – «сукупність процесів або дій, що зумовлюють об'єднання елементів у ціле, а ціле завжди більше від суми його складових, ...це особлива організуюча сила»¹. Науковці розкривають сутність «організуючої сили» організації бухгалтерського обліку через комплекс завдань обліку. У той же час, слід розрізнити поняття «*організація*» і «*ведення*» обліку. Організація обліку – це прерогатива засновника (керівника), ведення обліку – виключно обов'язки головного бухгалтера (бухгалтера) підприємства. За правильність застосування методології (узгодженої з засновником) та технології обліку відповідальність покладається за внутрішнім нормативним (локально-правовим) актом на бухгалтерську службу підприємства. Це може передбачатись в Положенні про бухгалтерську службу підприємства, Статуті тощо. Саме тому *ведення обліку* визначається в літературі переважно як застосування бухгалтерською службою узгодженої з керівництвом підприємства методології та технології відображення в обліку фактів господарського життя та складання фінансової звітності за діючими стандартами обліку². Сльозко Т. М. розмежування понять «організація обліку» та «ведення обліку» проводить на такому прикладі, – якщо власник або керівник підприємства веде особисто облік або замовляє цю роботу в спеціалізованих фірмах, то на такому підприємстві, як правило, має місце лише ведення обліку, оскільки організувати нікого. Якщо ж є колектив обліковців, то щоб він гармонійно працював, його повинен очолити головний бухгалтер. Саме на нього у такому випадку й покладено завдання організувати роботу кожного бухгалтера, довести до нього функції, які він буде виконувати та яку відповідальність нести за це³. Для потреб господарсько-правового регулювання, *організація бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання* – це система правил, встановлених актами господарського законодавства (в тому числі, локально-правовими актами), що забезпечує процес збору, опрацювання, використання, аналізу та зберігання облікової інформації з метою внутрішньогосподарського оперативного контролю за правильним використанням майна суб'єкта господарювання, надання зовнішнім користувачам зрозумілої і достовірної фінансової звітності.

Для забезпечення виконання бухгалтерським обліком своїх функцій суб'єкт господарювання самостійно обирає структуру бухгалтерії, форми, методи, технічні засоби, облікові процедури тощо. Закон України «Про

бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (ст. 8) передбачена альтернативність у виборі форм організації ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової звітності та її подання в установленому законом порядку. Суб'єкти господарювання можуть вводити до свого штату посаду бухгалтера або створювати бухгалтерську службу; укладати трудовий договір з фізичною особою – бухгалтером; користуватися послугами професійного бухгалтера, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи; доручити вести бухгалтерський облік на договірних засадах бухгалтерській фірмі. Вести бухгалтерський облік та складати фінансову звітність може також безпосередньо власник або керівник юридичної особи. Відповідні роз'яснення та рекомендації надаються Міністерством юстиції в листі від 01.03.2013 р.¹.

Відповідно до ст. 9 Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» від 24.05.1995 р., затвердженого Наказом Міністерства фінансів², господарські операції відображаються у бухгалтерському обліку методом їх суцільного і безперервного документування. Записи в облікових реєстрах провадяться на підставі первинних документів, які являють собою це документи, створені у письмовій або електронній формі, що фіксують та підтверджують господарські операції, включаючи розпорядження та дозволи адміністрації (власника) на їх проведення. Вони повинні бути складені у момент проведення кожної господарської операції або, якщо це неможливо, безпосередньо після її завершення. Документи, створені засобами обчислювальної техніки на машинних носіях, застосовуються у бухгалтерському обліку за умови надання їм юридичної сили і доказовості. Таку доказовість надають первинним документам обов'язкові та додаткові реквізити. Первинні документи повинні мати такі обов'язкові реквізити: найменування підприємства, установи, від імені яких складений документ, назва документа (форми), дата і місце складання, зміст та обсяг господарської операції, одиниця виміру господарської операції (у натуральному та/або вартісному виразі), посади і прізвища осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення, особистий чи електронний підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції. Залежно від характеру операції та технології обробки даних до первинних документів можуть бути включені додаткові реквізити: ідентифікаційний код підприємства, установи з Державного реєстру, номер документа, підстава для здійснення операції, дані про документ, що засвідчує особу-одержувача тощо. Керівник підприємства забезпечує фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій, що були проведені, у первинних документах та виконання всіма підрозділами,

¹ Щодо порядку ведення бухгалтерського обліку: Лист Міністерства юстиції України від 1 березня 2013 р. № А-2077/8.2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v2077323-13>.

² Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: наказ Міністерства фінансів України від 24 травня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>.

¹ Кужельний М. В. Організація обліку / Кужельний М. В., Левицька С. О. – К.: ЦУЛ, 2010. – С. 5.

² Кужельний М. В. Організація обліку / Кужельний М. В., Левицька С. О. – К.: ЦУЛ, 2010. – С. 10.

³ Сльозко Т. М. Організація обліку / Т. М. Сльозко. – К.: ЦУЛ, 2008. – С. 13.

службами і працівниками правомірних вимог головного бухгалтера щодо порядку оформлення та подання для обліку відомостей і документів. Керівником підприємства затверджується перелік осіб, які мають право давати дозвіл (підписувати первинні документи) на здійснення господарської операції, пов'язаної з відпуском (витрачанням) грошових коштів і документів, товарно-матеріальних цінностей, нематеріальних активів та іншого майна. Кількість осіб, які мають право підписувати документи на здійснення операцій з видачі особливо дефіцитних товарів і цінностей, бланків суворої звітності, повинно бути обмежено. Відповідальність за своєчасне складання первинних документів та недостовірність відображених у них даних несуть особи, які склали та підписали ці первинні документи. Первинні документи підлягають обов'язковій перевірці (в межах компетенції) працівниками, які ведуть бухгалтерський облік, за формою і змістом, тобто перевіряється наявність у документі обов'язкових реквізитів та відповідність господарської операції чинному законодавству у сфері бухгалтерського обліку, логічна ув'язка окремих показників. З метою упорядкованості руху та своєчасного одержання для записів у бухгалтерському обліку первинних документів наказом керівника підприємства встановлюється графік документообороту, в якому вказуються дата створення або одержання від інших підприємств та установ документів, прийняття їх до обліку, передача в обробку та до архіву.

Як відомо, первинні документи у бухгалтерському обліку потрапляють як носії інформації, яка підлягає упорядкуванню, групуванню та узагальненню. Ці носії повинні бути десь зареєстровані, щоб інформація узагальнювалася та уцілювалася. Тому для цього й призначені інші носії – таблиці встановленої форми і змісту, призначені для реєстрації, групування й узагальнення господарських операцій, оформлених відповідними первинними документами – *облікові реєстри або реєстри*¹. Записи в них господарських операцій називаються *обліковою реєстрацією*. За призначенням та характером запису облікові реєстри поділяють на *хронологічні, систематичні і комбіновані*. У хронологічні облікові реєстри облікові операції записують у календарній послідовності їх здійснення й оформлення. Прикладом реєстрів хронологічного обліку є реєстраційний журнал операцій. *Систематичні* облікові реєстри призначені для групування (систематизації) однорідних за економічним змістом господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку. До них належить будь-який реєстр, у якому господарські операції групуються, систематизуються й відображаються на відповідних синтетичних та аналітичних рахунках. Отже, всі реєстри, в яких розміщено синтетичні й аналітичні рахунки, є систематичними (Головна книга, журнали, відомості тощо). У *комбінованих* облікових реєстрах хронологічні і систематичні записи ведуть одночасно. За *обсягом змісту облікові реєстри* поділяють на

¹ Про затвердження Методичних рекомендацій по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку: наказ Міністерства фінансів України від 29 грудня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/big/text574/pg1.htm>; Про затвердження Методичних рекомендацій із застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами: наказ Міністерства фінансів України від 15 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=311243&cat_id=293536.

реєстри *синтетичного, аналітичного* обліку і *комбіновані*. Такий поділ ґрунтується на відмінності й призначенні синтетичних та аналітичних рахунків, різній мірі узагальнення на них облікових даних. *Реєстри синтетичного обліку* призначені для відображення економічно однорідних господарських засобів на синтетичних рахунках у грошовому вимірнику із зазначенням дати, номера і суми бухгалтерського запису, як правило, без пояснювального тексту. Записи в ці реєстри здійснюються на підставі первинних або згрупованих (у групувальних відомостях) документів. Реєстри синтетичного обліку бувають хронологічні (реєстраційний журнал), систематичні (Головна книга) і комбіновані (Журнал операцій). *Реєстри аналітичного обліку* призначені для відображення господарських операцій на окремих аналітичних рахунках, що деталізують зміст показників відповідного синтетичного рахунка. За допомогою цих реєстрів забезпечується контроль за наявністю і змінами кожного виду господарських засобів, їх джерел, розрахунками з кожним дебітором і кредитором та ін. *Комбіновані облікові реєстри* призначені для одночасного здійснення синтетичного й аналітичного обліку. Органічне поєднання в одному реєстрі аналітичного й синтетичного обліку є характерною особливістю сучасної техніки ведення обліку. Такі реєстри забезпечують можливість відображати відповідні об'єкти в аналітичному обліку й одночасно одержувати узагальнені синтетичні показники. Крім того, відповідає необхідність порівнювати записи на аналітичних та синтетичних рахунках: у такому реєстрі підсумки записів на аналітичних рахунках слугують підставою для бухгалтерських записів на синтетичних рахунках або замінюють їх. Всі записи в облікових реєстрах (реєстрах) підлягають узагальненню, яке проводиться у Головній книзі. На її основі після звірення записів складається оборотний баланс.

Організаційна форма побудови обліку на підприємстві зумовлюється його особливостями, територіальною відокремленістю його структурних підрозділів, системою управління, рівнем самостійності структурних підрозділів, чинною системою контролю та звітності. У практиці господарювання склалися такі *форми організації бухгалтерського обліку*: *централізована, децентралізована, комбінована (змішана)*¹. Із використанням *централізованої форми* організації бухгалтерського обліку всі первинні та зведені документи надходять до бухгалтерії суб'єкта господарювання, де здійснюється їх подальша обробка та складається фінансова звітність. При *централізації* облікового процесу утворюються великі масиви інформації, відокремлюються процеси складання та обробки інформації. У випадку *децентралізації бухгалтерського обліку* останній здійснюється *в межах окремої галузі або підприємства від складання первинних документів до зведених робіт. У вищій ланці узагальнюється і складається фінансова звітність. *Комбінована (змішана) форма* організації бухгалтерського обліку передбачає поєднання в собі елементів попередньої двох форм, як *централізованої*, так і *децентралізованої*. Побудова й належне

¹ Попітїч Т. Передумови раціональної організації бухгалтерського обліку в споживчій кооперації / Т. Попітїч // Економічний аналіз. – 2010. – Випуск 6. – С. 304.

функціонування бухгалтерського обліку передбачає органічне поєднання методологічних та організаційних принципів його здійснення.

Бухгалтерський облік суб'єкта господарювання повинен бути організованим таким чином, аби, на виконання Програми реформування бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів, затвердженої постановою Кабінету Міністрів від 28.10.1998 р., відповідати ряду вимог: 1) раціональність та економічність побудови бухгалтерського обліку. Раціонально організований та добре налагоджений облік – основа правильного господарювання. Для виконання вимог бухгалтерського обліку облікові працівники суб'єкта господарювання мають бути обізнані у своїй справі, набуваючи для цього необхідних теоретичних та практичних знань, постійно підвищуючи кваліфікацію. Облікові працівники мають бути вимогливими до якості виконуваної роботи, постійно здійснювати самоконтроль. Без цього неможливим є додержання вимог своєчасності, точності та ясності обліку, виконання програми реформування бухгалтерського обліку із застосування МСБО та впровадження НП(С)БО; 2) ясність і зрозумілість обліку; 3) простота, чіткість, точність та повнота поточних і звітних даних, попередження різного роду спроб перекручування дійсності, усунення серйозних недоліків у організації бухгалтерського обліку і посилення його ролі в здійсненні контролю за господарською діяльністю; надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про доходи, витрати, прибутки і збитки від діяльності господарюючого суб'єкта за звітний період, відповідно до НП(С)БО 1 «Звіт про фінансові результати»; 4) дійсність і достовірність поточних та звітних даних; 5) порівнювання звітних даних останнього періоду з даними за минулі звітні періоди, планами, прогнозами, даними бізнес-планів господарюючого суб'єкта (при цьому необхідна єдина оцінка об'єктів, єдність показників за об'єктами обліку та фінансової звітності тощо).

Основним інструментом побудови облікової системи конкретного суб'єкта господарювання як у вітчизняній, так і міжнародній практиці, що враховує особливості його діяльності та врегульовує методичні питання, є облікова політика. Отже, організація роботи суб'єкта господарювання та облікового процесу починається з формування облікової політики. Формування облікової політики передбачає вибір методичних прийомів, процедур і способів організації та ведення бухгалтерського обліку із сукупності затверджених нормативно-правовими актами, відповідно до особливостей діяльності конкретного суб'єкта господарювання. Ретельно продумана облікова політика забезпечує ефективну фінансово-господарську діяльність відповідного суб'єкта, а також максимальний ефект від ведення обліку. Основою для прийняття рішень щодо облікової політики має бути формування повної, достовірної, правдивої інформації, яка максимально ефективно розкривала б відомості про діяльність суб'єкта господарювання для зацікавлених осіб – користувачів. Поняття «облікова політика» увійшло до сучасної господарсько-правової науки та вітчизняної практики господарювання з прийняттям Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», пакета національних П(С)БО. Воно є ключовим у системі МСФЗ, що зумовлено самою ідеєю стандартизації обліку та звітності. Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до

фінансової звітності» (п.3 Р.І), *облікова політика* – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності. За МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки», *облікова політика* – це конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання при складанні та поданні фінансових звітів¹. Навколо поняття «облікова політика» точиться й жвава наукова дискусія: одна група авторів тлумачить облікову політику, як сукупність способів ведення бухгалтерського обліку, які були обрані суб'єктом господарювання²; друга ж під обліковою політикою розуміє принципи та правила ведення бухгалтерського обліку в певній господарській організації³; третя дотримується думки, що облікова політика – це сукупність форм і методів ведення бухгалтерського обліку суб'єктом господарювання⁴.

Щоб уникнути невизначеності в питанні побудови та висвітлення основних положень облікової політики Міністерством фінансів було видано Лист від 21.12.2005 р. «Про облікову політику», у якому визначено, що встановлення облікової політики належить до компетенції власника (власників) підприємства, органу, уповноваженого управляти державним майном та корпоративними правами держави. Крім того, доцільно відображати ті методи оцінки, обліку та процедур, щодо яких нормативно-правова база передбачає більш ніж один варіант та перелік питань щодо методів оцінки, які варто висвітлити у документі про облікову політику; можливі зміни облікової політики⁵. Облікова політика застосовується з урахуванням принципу послідовності, що передбачає постійне (із року в рік) застосування прийнятої стабільної облікової політики. Також у згаданому листі зазначається, що зміни в обліковій політиці можуть відбуватися у випадках: якщо змінюється на підприємстві статут; якщо змінюються вимоги органу, який здійснює функції з державного регулювання методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності; якщо зміни облікової політики забезпечать більш достовірне відображення господарських операцій у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності.

Формування облікової політики проходить у декілька етапів: 1) визначення завдань щодо використання об'єктів бухгалтерського обліку по відношенню до яких має бути розроблена облікова політика

¹ Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки: Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

² Канаєва Т. В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: навчальний посібник / Т. В. Канаєва. – К.: Книга, 2004. – 285 с.; Отенко В. І. Теорія бухгалтерського учёта / В. І. Отенко, Т. Н. Серикова. – Х.: Изд-во ХГЭУ, 2002. – 215 с.

³ Шара Є. Ю. Бухгалтерський облік. Опорний конспект лекцій / Є. Ю. Шара, Т. І. Тесленко. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 324 с.; Бухгалтерський облік. Навчальний посібник / [Вербило О. Ф., Бойко З. І., Кондрицька Т. П., Ярошинський В. М.]; за ред. О. Ф. Вербило. – К.: НАУ, 2004. – 424 с.; Системи обліку в Україні: трансформація до міжнародної практики / [за ред. В. М. Войнаренка]. – К.: Наукова думка, 2002. – 718 с.

⁴ Кочерга С. В. Теорія бухгалтерського обліку: навчальний посібник / С. В. Кочерга. – Полтава: Інтер Графіка, 2004. – 324 с.; Шепітко Г. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: навчальний посібник / Г. Ф. Шепітко. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2003. – 269 с.

⁵ Про облікову політику: Лист Міністерства фінансів України від 21 грудня 2005 р. № 31-34000-10-5/27793 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

(враховуючи, що кожен суб'єкт провадить господарську діяльність з тільки йому притаманною специфічною сукупністю об'єктів бухгалтерського обліку, на цьому етапі необхідним є встановлення предмету облікової політики); 2) виявлення, аналіз, оцінка та ранжування факторів під впливом яких здійснюється вибір принципів, процедур та методів ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової звітності (залежно від складу об'єктів обліку на цьому етапі виявляються конкретній умови, явища і процеси, які безпосередньо впливають на розробку облікової політики); 3) ідентифікація можливих до застосування суб'єктом господарювання принципів, прийомів та методів ведення бухгалтерського обліку (на цьому етапі передбачається здійснення відбору потенційно придатних до використання господарюючим суб'єктом принципів, прийомів та методів бухгалтерського обліку); 4) вибір принципів, прийомів та методів ведення бухгалтерського обліку, а також складання фінансової звітності, які відповідають умовам діяльності суб'єкта господарювання та запитам користувачів звітної інформації; 5) оформлення обраної облікової політики відповідно до формальних вимог. Загальні вимоги, які висуваються щодо облікової політики суб'єкта господарювання: (а) облікова політика повинна бути єдиною для суб'єкта господарювання, що означає обов'язкове застосування обраних методів та прийомів ведення бухгалтерського обліку всіма структурними підрозділами, включаючи виділені на самостійний баланс, незалежно від здійснюваного виду діяльності і місця їх розташування (це необхідно для забезпечення співставності та зведення інформації); (б) щодо однотипних господарських процесів повинні використовуватись однакові принципи, методи та прийоми ведення обліку; (в) застосування облікової політики повинно бути послідовним (методика відображення господарських операцій, оцінки майна і зобов'язань на протязі року, а також від одного звітного періоду до іншого, як правило, не змінюється).

Відповідальними за розробку облікової політики є керівник та головний бухгалтер підприємства, які повинні затвердити основні її положення на новий фінансовий рік до кінця грудня року, що минає (ч.2 ст.8 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»). Новоствореним підприємствам формувати облікову політику доцільно до їх державної реєстрації, бо з моменту реєстрації потрібно вже вести бухгалтерський облік (ч.1 ст.8). Формуючи облікову політику, підприємство повинно вибирати такі принципи, методи та процедури обліку, які дозволяють достовірно відобразити майновий стан підприємства, результати його господарської діяльності та забезпечити зіставність фінансових звітів. Тому під час розробки облікової політики необхідно враховувати вимоги щодо якісних характеристик бухгалтерського обліку та фінансової звітності, принципів її підготовки, які викладені в Р.ІІІ. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», а також Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені наказом Міністерства фінансів від

27.06.2013 р.¹ Документальне оформлення облікової політики суб'єкта господарювання здійснюється у вигляді наказу про облікову політику, який після його затвердження набуває статусу локально-правового акта. Наказ про облікову політику є основним внутрішнім документом, яким регулюється організація облікового процесу суб'єкта господарювання та є обов'язковим для виконання всіма структурними підрозділами та працівниками підприємства. Законодавством не визначено кількість наказів (один чи два), на основі яких формується облікова політика і організовується бухгалтерський облік суб'єкта господарювання. Тому суб'єктами великого підприємництва можуть видаватися два окремі накази, один з яких встановлює принципи формування облікової політики, а інший – порядок організації бухгалтерського обліку.

У літературі прийнято виділяти дві групи проблем, що виникають безпосередньо при реалізації облікової політики: перша – виникає при здійсненні вибору принципів, прийомів та методів бухгалтерського обліку із існуючої нормативної бази; друга – пов'язана з відсутністю або нечітким формулюванням в нормативній базі вказівок щодо відображення в обліку і звітності окремих господарських операцій².

Існує певна невизначеність у питанні співвідношення облікової політики суб'єкта господарювання та організації бухгалтерського обліку. Відповідно до ст.8 Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», організація бухгалтерського обліку на підприємстві передбачає визначення його облікової політики. Вказаного підходу до організації бухгалтерського обліку притримуються М.Т. Білуха, С.Ф. Голова, В.П. Завгородній, Г.О. Партин та інші. Разом з тим, у фаховій літературі висловлюється і протилежний підхід, що передбачає включення до облікової політики елементів організації бухгалтерського обліку та підтримується такими вітчизняними науковцями, як: Ф.Ф. Бутинець, В.Г. Лінник, Н.М. Малюга, В.Г. Швець тощо. Натомість В.А. Шпак переконаний, що не виникає ніяких протиріч щодо розуміння облікової політики як складової організації бухгалтерського обліку на рівні підприємства. Проблема виникає лише тоді, коли облікову політику розглядають на загальнодержавному рівні. На цьому рівні бухгалтерський облік сприймається як інструмент впровадження облікової політики держави, тобто облікова політика як обліково-управлінський механізм містить чітко виражений організаційний аспект і складається враження, що бухгалтерський облік разом з його організацією є підпорядкованим обліковій політиці, що, на думку автора, не зовсім коректно, оскільки порівнюють дещо різні поняття³.

¹ Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 27 червня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/MetodRek/metod_uchet_polit.aspx.

² Коробко О.М. Бухгалтерська фінансова звітність: методологія складання і практика використання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О.М. Коробко. – Київ, 2003. – С. 12.

³ Шпак В.А. Облікова політика – складова організації бухгалтерського обліку / Шпак В.А. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т.1. – С. 204.

Взаємозв'язок бухгалтерського обліку та облікової політики можна представити таким чином: оскільки облікова політика створює для бухгалтерського обліку організаційні передумови (забезпечення), то це означає, що вона є об'єктом бухгалтерського обліку, з іншого боку, варіантність (альтернативність) організації бухгалтерського обліку робить можливим його віднесення до об'єктів облікової політики. Таке співвідношення пояснюється економічною природою поняття «облікова політика», яке одночасно містить обліковий та управлінський аспекти¹. В кожному разі, облікова політика в більшій мірі є складовою бухгалтерського обліку, а отже і організації бухгалтерського обліку, ніж навпаки. Облікова політика суб'єкта господарювання є об'єктом організації бухгалтерського обліку, а наказ про облікову політику – способом організації бухгалтерського обліку.

Проблеми, що потребують вирішення шляхом удосконалення чинного облікового законодавства:

- на сьогодні в Україні не існує єдиного нормативно-правового акта, яким би було врегульовано зміст облікової політики, порядок її оформлення, затвердження і внесення змін. Єдиним профільним документом з питань організації облікової політики до недавнього часу був лише Лист Міністерства фінансів від 21.12.2005 р. «Про облікову політику», але серйозних методичних рекомендацій, окрім загальних положень та неповного переліку елементів облікової політики для стандартів чинних на момент видання згаданого листа, а також чітких рекомендацій він не містить. Не розв'язав існуючих проблем і Лист Міністерства фінансів від 14.05.2012 р. «Щодо облікової політики»², який вніс лише деяку ясність щодо поняття облікової оцінки, яка може переглядатися, якщо змінюються обставини, на яких базувалася ця оцінка, або отримана додаткова інформація, а також щодо зміни облікової політики та зміни облікових оцінок. До речі, єдиним нормативним обліковим документом, в якому міститься згадка про облікові оцінки та розкривається механізм їх зміни, є П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах», що затверджене наказом Міністерства фінансів від 28.05.1999 р., але прикладів таких оцінок він не містить, що погіршує його практичну значущість³. Як наслідок такої неоднозначності, зміст облікових політик (не при формальному підході до їх розробки) на практиці охоплює крім сукупності принципів, методів і процедур, що дійсно використовуються для складання та подання фінансової звітності, цілий ряд організаційних питань, стаючи більшою мірою положенням про організацію обліку на підприємстві;

- базове визначення категорії «облікова політика» наведено в Закон «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», – «сукупність принципів, методів та процедур, що використовуються підприємством для складання та

¹ Шпак В. А. Облікова політика – складова організації бухгалтерського обліку / Шпак В. А. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т.1. – С. 204–205.

² Щодо облікової політики: Лист Міністерства фінансів України від 14 травня 2012 р. № 31-08410-07-25/12004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

³ Слободяник Ю. Б. Організація облікової політики в Україні: проблеми гармонізації / Ю. Б. Слободяник, Ю. О. Хоменко // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 1. – С. 15.

подання фінансової звітності», але жодним нормативним документом не встановлено, що має на увазі під його складовими законодавець. Жодним актом чинного законодавства (крім НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженого наказом Міністерства фінансів від 7.02.2013 р., де згадуються принципи оцінки статей звітності, через які має розкриватися облікова політика) не конкретизовано сутність зазначених принципів, методів і процедур облікової політики. Відповідно, кожен суб'єкт господарювання встановлює їх на власний розсуд. В даному випадку навіть саме формулювання є некоректним, бо слово «сукупність» – як загальна кількість, сума чогось, – не розкриває взаємозв'язку і супідрядності між складовими облікової політики, а подає їх як рівнозначні. Насправді ж існує чітка ієрархія взаємозв'язку принципів, методів і процедур, оскільки перші дотримуються застосуванням других і виконанням третіх. Тому замість «сукупності» тут доречним було б ужиття дефініції «система» з підкресленням взаємозв'язку в ній принципів – у Законі «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», та деталізації дотримання за відповідними процедурами – у НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженого наказом Міністерства фінансів від 7.02.2013 р., з одночасним коригуванням його назви, яка є екстравертивною, адже в ній відсутній термін «бухгалтерський облік». Тим-то навіть у формулюванні принципів за цими нормативно-правовими актами допускається еkleктичне змішування їх з методами, а останніх – з процедурами¹;

- назріла необхідність прийняття окремого нормативно-правового акта П(С)БО «Облікова політика». Стандартизація підходу до визначення, затвердження і розкриття облікової політики на підприємствах і в організаціях впорядковує, організовує ведення бухгалтерського обліку, не обмежуючи суб'єктів господарювання у виборі передбачених чинним законодавством способів, методів і форм бухгалтерського обліку. Діяльність будь-якого із суб'єктів господарювання потребує дотримання принципу ефективності, або економічності (раціональності) ведення обліку. Саме в цьому П(С)БО повинно бути зазначено, що облікова політика підприємства має забезпечувати раціональне ведення бухгалтерського обліку. Це означає, що витрати на ведення обліку не повинні бути надто великими порівняно з вигодами. Прийняття такого нормативного документа дозволить систематизувати всі питання, що стосуються облікової політики, значно зменшити витрати часу на її формування, що сприятиме чіткій організації бухгалтерського обліку на підприємствах;

- згідно з вимогою зрозумілості, облікова політика та її зміни повинні бути розкриті у Примітках шляхом опису принципів оцінки статей звітності та методів їх обліку, а під таке визначення підпадає лише частина положень практичної облікової політики, решта не підлягає розкриттю, а є інформацією, небажаною для розголошення, або взагалі комерційною таємницею²;

¹ Хоменко П. Я. Облікова політика в контексті методологічного обґрунтування сутності дефініцій / П. Я. Хоменко // Університетські наукові записки. – 2007. – № 3. – С. 260.

² Хоменко Ю. Організація облікової політики в Україні: проблеми та рішення гармонізації / Ю. Хоменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: погляд у майбутнє: зб. тез доповідей XI Науково-практичної конференції студентів (22 квітня 2008 р.) та XII Науково-

- більшість господарюючих суб'єктів сприймають облікову політику як такий документ, що обов'язково повинен бути, але особливого значення як інструменту забезпечення облікового процесу йому не надають. Так, наприклад, найбільш типовими помилками, що допускаються при його складанні, є наступні: відсутні посилання за текстом на норми чинного законодавства, що дозволяло б відслідковувати зміни та корективи в облікову політику; облікова політика здебільшого являє собою абсолютно «типовий» документ, який жодним чином не враховує специфіки діяльності суб'єкта господарювання та включає лише перелік рахунків і субрахунків, які використовуються в бухгалтерському обліку; не оформляються належним чином зміни та доповнення до облікової політики; не визначені альтернативні елементи за окремими податками, зборами та обов'язковими платежами; елементи облікової політики формуються без належної оцінки наслідків для оподаткування відповідного суб'єкта тощо. Отже, даний документ здебільшого формується поверхнево, без врахування індивідуальних особливостей діяльності суб'єкта господарювання. Немає типової форми наказу про облікову політику, оскільки зміст, порядок його формування не регламентовані жодним нормативним документом;

- при формуванні облікової політики не враховуються взаємозв'язок та взаємообумовленість обліку бухгалтерського (фінансового та внутрішньогосподарського (управлінського)) та податкового. Не зважаючи на існуючі відмінності, іноді – досить суттєві, бухгалтерська облікова політика і облікова політика в цілях оподаткування – це дві сторони єдиного облікового процесу суб'єкта господарювання, які ґрунтуються на єдиних принципах. У зв'язку з цим, можна виділити сучасну облікову політику суб'єкта господарювання як сукупність принципів, методів і процедур ведення як бухгалтерського, так і податкового обліку. Сутність такого підходу та застосування принципу єдності облікової політики пояснюється наступним: як бухгалтерський, так і податковий облік організовується на підставі практично одних і тих самих первинних документів; об'єктами як бухгалтерського, так і податкового обліку виступають: активи, капітал, зобов'язання та господарські операції. Як вбачається з викладеного, повне розділення облікової політики на відокремлені самостійні частини – бухгалтерську і податкову, з одного боку неможливе, а за іншого – недоцільне, у зв'язку з чим, положення облікової політики для цілей оподаткування повинні стати складовою частиною загальної облікової політики суб'єкта господарювання;

- існує певна невизначеність у питанні співвідношення облікової політики суб'єкта господарювання та організації бухгалтерського обліку.

§ 4. Правове регулювання фінансової звітності суб'єктів господарювання

Відповідно до ч. 6 ст. 145 ГК, суб'єкти господарювання зобов'язані на основі даних бухгалтерського обліку складати фінансову звітність за формами, передбаченими законодавством, проводити інвентаризацію належного їм майна для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та звітності, надавати фінансову звітність відповідно до вимог закону та їх установчих документів. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку (ч. 2). За сферою своєї дії вказаний закон поширюється на всіх юридичних осіб, створених відповідно до законодавства України, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, а також на представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності (далі – підприємства), які зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно з законодавством. На підставі ч. 1 ст. 11 цього закону, на основі даних бухгалтерського обліку підприємства зобов'язані складати фінансову звітність, а відповідно до ч. 8 ст. 19 ГК усі суб'єкти господарювання зобов'язані здійснювати первинний (оперативний) та бухгалтерський облік результатів своєї роботи, складати статистичну інформацію, а також надавати відповідно до вимог закону фінансову звітність та статистичну інформацію щодо своєї господарської діяльності, інші дані, визначені законом.

Отже, як ведення бухгалтерського обліку, так і складання фінансової звітності є не правом, а обов'язком кожного господарюючого суб'єкта. Виконання вказаного обов'язку належить трактувати як виконання суб'єктом господарювання організаційно-господарського зобов'язання.

Бухгалтерська звітність, з однієї сторони, – це сукупність способів і прийомів узагальнення даних поточного обліку, а з іншої – упорядкована система взаємопов'язаних економічних показників, що подаються користувачам у визначених чинним законодавством формах. Фінансова звітність, у свою чергу, може бути визначена, з одного боку, як така бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів суб'єкта господарювання за звітний період, а з іншого – як упорядкована система взаємопов'язаних економічних показників, що відображають умови і результати виробничої та фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, його фінансовий стан за звітний період¹.

Фінансові звіти відображають фінансові результати господарських операцій та інших подій, об'єднуючи їх в основні класи згідно з економічними характеристиками. Ці основні класи – елементи фінансових звітів. Елементи,

¹ Фінансова звітність, ґрунтуючись на узагальнених даних бухгалтерського обліку, виступає ланкою зв'язку господарюючого суб'єкта із зовнішнім середовищем. Така звітність покликана розкривати ті господарські процеси, що відбуваються в межах суб'єкта господарювання, з одного боку, та задовольняти вимоги щодо необхідного обсягу інформації, можливостей її засвоєння зовнішніми та внутрішніми користувачами, з іншого. Користувачами фінансової звітності є фізичні та/або юридичні особи, які потребують інформації про діяльність суб'єкта господарювання для прийняття рішень (ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»). Формування фінансової звітності – остання стадія облікового процесу.

що безпосередньо пов'язані з визначенням майнового стану суб'єкта господарювання: *активи* – ресурси, контрольовані ним у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому (економічна вигода є потенційною можливістю отримання грошових коштів унаслідок використання активів); *зобов'язання* – заборгованість суб'єкта господарювання (в розумінні облікового законодавства), яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, зумовить зменшення ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди; *власний капітал* – частина в активах господарюючого суб'єкта, що залишається після вирахування його зобов'язань. Елементи, які безпосередньо пов'язані з оцінкою результатів діяльності суб'єкта господарювання, це: *доходи* – збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників); *витрати* – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які приводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його розподілення між власниками); *стаття* – має бути визнана (наведена) у фінансовій звітності, якщо відповідає таким критеріям: (а) існує ймовірність надходження або вибуття майбутніх економічних вигод, пов'язаних з цією статтею, – дана концепція ймовірності відповідає невизначеності, що характеризує середовище, в якому діє суб'єкт (оцінка ступеня невизначеності стосовно виникнення майбутніх економічних вигод здійснюється на основі показників, наявних на момент складання фінансових звітів; (б) оцінка статті може бути достовірно визначена (якщо ж не можна зробити такої достовірної оцінки, стаття не визнається у фінансових звітах).

Фінансова звітність, що є обов'язковою для подання суб'єктами господарювання, налічує за своїм складом в Україні п'ять форм: «Баланс (звіт про фінансовий стан)» ф. № 1; «Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід)» ф. № 2; «Звіт про рух грошових коштів» (за прямим методом – ф. № 3, за непрямым методом – ф. № 3-н); «Звіт про власний капітал» ф. № 4; «Примітки до річної фінансової звітності» ф. № 5.

До фінансової звітності включаються показники діяльності філій, представництв, відділень та інших відособлених підрозділів підприємства.

Форма і склад статей фінансової звітності визначаються НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» і наводяться у додатках 1 і 2 до нього.

Таким чином, до складу фінансової звітності входять:

– *баланс (звіт про фінансовий стан)* – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал.

На сьогодні немає окремого П(С)БО, що регулювало би порядок складання балансу та зміст його окремих статей. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», по суті, регулює лише загальні положення щодо змісту балансу та визначає його форму.

Баланс підприємства складається на кінець останнього дня звітного періоду. У балансі відображаються активи, зобов'язання та власний капітал підприємства. Підсумок активів балансу повинен дорівнювати сумі зобов'язань та власного капіталу. Актив відображається в балансі за умови,

що його оцінка може бути достовірно визначена і очікується отримання в майбутньому економічних вигод, пов'язаних з його використанням. Витрати на придбання та створення активу, який не може бути відображений в балансі, включаються до складу витрат звітного періоду. Зобов'язання відображається у балансі, якщо його оцінка може бути достовірно визначена. Власний капітал відображається в балансі одночасно з відображенням активів або зобов'язань, які призводять до його зміни. Відповідно до п. 3 розділу I НП(С)БО 1, до оборотних активів належать гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу або протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Відповідно, всі активи, що не є оборотними, – належать до необоротних активів. Тож, складаючи баланс, суб'єктам господарювання обов'язково слід правильно класифікувати всі активи як оборотні та необоротні. Кредиторська заборгованість, як і активи, поділяється на два види залежно від строку погашення. Якщо заборгованість належить погасити протягом року, – це поточні зобов'язання, а якщо ні, – довгострокові. Типовою помилкою суб'єктів господарювання є відображення у складі довгострокових зобов'язань заборгованості, яку підприємство не погасило у строк та з моменту встановленого строку погашення якої минув рік. Така заборгованість, як правило, є поточною, але простроченою. Відповідно, у складі поточних зобов'язань слід відобразити частину довгострокового кредиту банку, інших аналогічних довгострокових зобов'язань, яку належить погасити протягом року від дати балансу.

У випадках, передбачених нормативно-правовими актами, складається окремий баланс. Для складання окремого балансу дані первинних документів про господарські операції філій, представництв, відділень та інших відокремлених підрозділів, виділених підприємством на окремий баланс, а також про господарські операції, які відповідно до законодавства підлягають відображенню в окремому балансі, заносяться до окремих (відкритих для цього відокремленого підрозділу або для відображення господарських операцій з певної діяльності підприємства) реєстрів бухгалтерського обліку. За даними окремих реєстрів бухгалтерського обліку складаються окремий баланс і відповідні форми фінансової звітності щодо зазначених господарських операцій. Показники окремого балансу і відповідних форм фінансової звітності включаються до балансу і відповідних форм фінансової звітності підприємства. Особливості складання окремого балансу спільної діяльності визначаються національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності. При складанні балансу та відповідних форм фінансової звітності підприємств з урахуванням показників окремого балансу та відповідних форм окремої фінансової звітності інформація про внутрішньогосподарські розрахунки (взаємні зобов'язання у рівній сумі) не наводиться.

Можна виділити такі особливості складання балансу: зміст і форма балансу, а також загальні вимоги до розкриття його статей регламентуються НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»; у балансі порівнюються дані на початок і кінець звітного періоду; статті балансу групуються за певною ознакою; не допускається взаємне погашення активів

і пасивів балансу; статті балансу відображають дані бухгалтерського обліку відповідно до фактичної наявності за результатами інвентаризації; оцінка статей здійснюється відповідно до положень національних П(С)БО. Слід зазначити, що міжнародні стандарти (МСБО 1 «Подання фінансової звітності»¹) також не передбачають суворо фіксованої, конкретної форми балансу, а лише містять мінімальний перелік показників, які необхідно відобразити в ньому. До того ж цей перелік може бути збільшений за рахунок додаткових статей, якщо органи управління суб'єкта господарювання вважатимуть ці статті істотними для достовірного відображення майнового стану;

– *звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід)* – це звіт, де розкривається інформація про доходи, витрати, прибутки і збитки, інший сукупний дохід та сукупний дохід підприємства за звітний період. Форма звіту складається із чотирьох розділів: «Фінансові результати», «Сукупний дохід», «Елементи операційних витрат», «Розрахунок показників прибутковості акцій. Доходи і витрати визначають згідно з П(С)БО та відображають у звіті у момент їх виникнення, незалежно від часу надходження та сплати грошей.

У звіті про фінансові результати зіставляються доходи і витрати від здійснення різних видів діяльності підприємства, – операційної, фінансової та інвестиційної. *Операційна діяльність* – це основна діяльність, тобто операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), які є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частку його доходу². До операційної також належать інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю. Змістом *інвестиційної діяльності* є придбання та реалізація необоротних активів, а також фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів³. *Фінансова діяльність* приводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу⁴.

¹ Подання фінансової звітності: Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

² Грошові потоки від операційної діяльності, що визнається переважно основною діяльністю суб'єкта господарювання, яка приносить дохід, є, як правило, результатом операцій та інших подій, які підпадають під визначення прибутку або збитку: надходження грошових коштів від продажу товарів та надання послуг; надходження грошових коштів від роялті, авторських гонорарів, комісійних, а також інший дохід; виплати грошових коштів постачальникам товарів та послуг; виплати грошових коштів працівникам та виплати за їх дорученням; надходження грошових коштів і виплати грошових коштів страхової компанії за премії та позови, ануїтетні та інші виплати за полісами; виплати грошових коштів або компенсація податків на прибутки, якщо вони конкретно не ототожнюються з фінансовою або інвестиційною діяльністю; та надходження і виплати грошових коштів за контрактами, укладеними для дилерських або торговельних цілей.

³ Грошові потоки від інвестиційної діяльності: грошові кошти від придбання/продажу основних засобів, нематеріальних активів та інших довгострокових активів; грошові кошти від придбання/продажу власного капіталу або боргових інструментів інших суб'єктів господарювання, а також часток у спільних підприємствах (інші, ніж виплати за інструменти, що визнаються як еквіваленти грошових коштів або утримуються для дилерських чи торговельних цілей); аванси грошовими коштами та позики, надані/повернуті іншим сторонам (інші, ніж аванси і позики, здійснені фінансовою установою); виплати/надходження грошових коштів за ф'ючерсними і форвардними контрактами, опціонами та контрактами "своп", окрім випадків, коли такі контракти укладаються для дилерських чи торговельних цілей або виплати класифікуються як фінансова діяльність.

⁴ Грошові потоки від фінансової діяльності: надходження грошових коштів від випуску акцій або інших інструментів власного капіталу; виплати грошових коштів власникам для придбання або викупу раніше випущених акцій суб'єкта господарювання; надходження грошових коштів від

згідно з п.7 П(С)БО 16¹, *витрати* визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання його вони здійснені. Витрати. Які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду. Відображають у складі витрат того звітного періоду, в якому вони здійснені. *Дохід*, згідно з п. 5 7 П(С)БО 15², визнається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства). За умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена. Критерії визнання окремих видів доходів наведено у п.п.6-20 П(С)БО 15. Не визнаються доходами: сума ПДВ, акцизного податку, інших податків та обов'язкових платежів, що підлягають перерахуванню до бюджету й позабюджетних фондів; сума надходжень за договором комісії, агентським та іншим аналогічним договором на користь комітента, принципала тощо і взагалі – надходження, що належать іншим особам; сума попередньої оплати (авансу) продукції (товарів, робіт, послуг); сума завдатку під заставу або у погашення позики, якщо це передбачено відповідним договором; надходження від первинного розміщення цінних паперів; сума балансової вартості валюти. Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, інших активів) визнається у разі виконання всіх таких умов: покупцю передано ризики та вигоди, пов'язані з правом власності на об'єкт продажу (управління та контроль над ним продавець більше не здійснює); сума доходу від реалізації (виручка) може бути достовірно визначена; є впевненість, що внаслідок операції відбудеться збільшення економічних вигод продавця, а витрати, пов'язані з такою реалізацією, можуть бути достовірно визначені. Дохід, пов'язаний із наданням послуг, визнається виходячи зі ступеня завершеності операції з надання таких послуг на дату балансу, якщо оцінка ступеня такої завершеності (результат цієї операції) може бути достовірно проведена.

Доходи класифікуються у бухгалтерському обліку за такими групами: дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); інші операційні доходи; фінансові доходи; інші доходи;

– *звіт про рух грошових коштів* – звіт, в якому наводяться дані про рух грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. При складанні фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності підприємства можуть обрати спосіб складання звіту про рух грошових коштів за прямим або непрямим методом із застосуванням відповідної форми звіту.

випуску незабезпечених боргових зобов'язань, позик, векселів, облігацій, іпотек, а також інших короткострокових або довгострокових позик; виплати грошових коштів для погашення позик; та виплати грошових коштів орендарем для зменшення існуючої заборгованості, пов'язаної з фінансовою орендою.

¹ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене наказом Міністерства фінансів України 31 грудня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.

² Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затверджене наказом Міністерства фінансів України 29 листопада 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>.

Підприємство розгорнуто наводить суми надходжень та видатків, що виникають у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Якщо рух грошових коштів у результаті однієї операції включає суми, які належать до різних видів діяльності, то ці суми наводяться окремо у складі відповідних видів діяльності. Внутрішні зміни у складі грошових коштів до звіту про рух грошових коштів не включаються. Негрошові операції (отримання активів шляхом фінансової оренди; бартерні операції; придбання активів шляхом емісії акцій тощо) також не включаються до звіту про рух грошових коштів.

Метою його складання є надання користувачам фінансової звітності повної, правдивої та неупередженої інформації про зміни, що відбулися у грошових коштах суб'єкта господарювання та їх еквівалентах за звітний період;

– *звіт про власний капітал* – звіт, де розкривається інформація про зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. У графах звіту про власний капітал, призначених для наведення складових власного капіталу, зазначаються показники, наведені у розділі I «Власний капітал» балансу. Для забезпечення порівняльного аналізу інформації звіту про власний капітал підприємства повинні додавати до річного звіту звіт про власний капітал за попередній рік. Цей звіт в обов'язковому порядку складають усі юридичні особи, крім банків, бюджетних установ та суб'єктів малого підприємництва, які застосовують П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»;

– *примітки до фінансової звітності* – сукупність показників і пояснень, яка забезпечує деталізацію й обґрунтованість статей фінансових звітів, а також інша інформація, розкриття якої передбачено відповідним НП(С)БО. У примітках розкривають: облікову політику суб'єкта господарювання як сукупність принципів, методів і процедур, які він використовує для складання та подання фінансової звітності; інформацію, яка не наведена безпосередньо у фінансових звітах, але є обов'язковою за відповідним НП(С)БО; інформацію, що містить додатковий аналіз статей звітності, потрібний для забезпечення її зрозумілості та доречності.

Для суб'єктів малого підприємництва і представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності національними положеннями (стандартами) встановлюється скорочена та/або спрощена за показниками фінансова звітність у складі балансу і звіту про фінансові результати, форма і порядок складання яких визначаються П(С)БО, затвердженим наказом Міністерством фінансів від 25.02.2000 р.¹

¹ Відповідно до п. 2 р. I П(С)БО 25 звіт суб'єкта малого підприємництва складають: 1) суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи. Згідно зі ст. 55 ГК, до них належать юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ; представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності. Спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва складають: 1) суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи, що відповідають критеріям, визначеним розд. III ПК, та мають право на застосування спрощеного бухгалтерського обліку доходів і витрат; 2) суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи, що відповідають критеріям мікропідприємництва. Слід врахувати положення п. 3 р. I П(С)БО 25. Новостворені підприємства та підприємства, які за

З метою впорядкування складання звітності її можна класифікувати за такими найбільш поширеними критеріями: змістом і джерелами формування, терміном подання, ступенем узагальнення, обсягом, періодичністю подання, охопленням видів діяльності, поширенням на галузі народного господарства, характером спрямування і використання, ступенем використання обчислювальної техніки. Так, за будовою звітність може бути класифікована на: (а) звітність, у якій інформація наводиться станом на певну дату (вона містить моментні показники); (б) звітність, що містить інформацію за певний (звітний) період (її складають інтервальні показники). За змістом і джерелами формування розрізняють (а) статистичну, (б) фінансову, (в) податкову, (г) спеціальну, (д) внутрішньогосподарську (управлінську) звітність. *Статистична звітність* містить інформацію, що є необхідною для статистичного вивчення господарської діяльності підприємств та побудови макроекономічних показників. *Фінансова звітність* містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів суб'єкта господарювання за звітний період, її складають з дотриманням балансового узагальнення облікової інформації. Цей принцип закладено у структуру звітних форм, у внутрішній і міжсуб'єктній ув'язці показників. *Податкова звітність* містить інформацію про валові доходи та валові витрати, фінансові результати та розрахунок сум податків, що підлягають сплаті до бюджету, а також надмірно сплачених сум, що підлягають відшкодуванню. *Спеціальна звітність* подається з питань розрахунків єдиного соціального внеску, використання коштів фондів соціального страхування тощо. *Внутрішньогосподарська (управлінська) звітність* відображає необхідну інформацію для прийняття рішень на рівні структурних підрозділів і розробляється суб'єктом господарювання самостійно. Фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку. За змістом звітних даних і їх застосуванням: (а) типова; (б) спеціальна. За термінами подання розрізняють (а) нормативну та (б) строкову звітність. *Нормативна* подається на певну дату, *строкова* – у термін до 25 днів після закінчення звітного періоду. За придатністю для цілей фінансового аналізу: (а) ретроспективна та (б) прогностна. За обсягами відображених результатів діяльності розрізняють (а) повну і (б) скорочену звітність. За періодичністю складання і подання: (а) річна і (б) проміжна (щоквартальна, щомісячна) звітність (інакше її ще іменують в окремих літературних джерелах оперативною або періодичною). За охопленням видів діяльності звітність може відображати усі види господарської діяльності, які провадяться підприємством, або обмежуватися лише основним із них. За поширенням на галузі народного господарства звітність є (а) типовою і (б) галузевою. Типові форми

результатами діяльності за минулий рік відповідають вищенаведеним критеріям, складають звіт або спрощений звіт у поточному (звітному) році. Якщо підприємство за результатами діяльності протягом року втратило ознаки відповідності таким критеріям, то фінансовий звіт воно складає за звітний період, у якому це відбулося, і подальші періоди поточного (звітного) року у формі, затвердженій НП(С)БО 1. Див.: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>.

звітності застосовують для відображення облікових даних однакового змісту, галузеві містять показники за специфічними видами діяльності. За характером спрямування розрізняють (а) внутрішню звітність, призначену для внутрішнього управління діяльністю суб'єкта господарювання, і (б) зовнішню, яка виходить за межі господарюючого суб'єкта і подається органам виконавчої влади, іншим користувачам. Звітність за способом подання користувачам поділяють на подану поштовим зв'язком, телеграфом, електронною поштою або подану власноруч. За ступенем узагальнення звітність поділяють на (а) первинну, що подається суб'єктами господарювання, і (б) зведену, що узагальнює дані первинної звітності у межах міністерств і відомств. За об'єктом узагальнення звітність може бути: (а) одинична, (б) зведена та (в) консолідована.

Підприємства, що мають дочірні підприємства, крім фінансових звітів про власні господарські операції, складають та подають консолідовану фінансову звітність (ст. 12 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»). За НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність», затвердженого наказом Міністерства фінансів від 27.06.2013 р.¹, як і за МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність»², консолідована фінансова звітність застосовуються групою юридичних осіб (групою підприємств), яка складається з материнського (холдингового) підприємства та дочірніх підприємств (крім групи підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності, або групи підприємств, у якій материнське (холдингове) підприємство складає фінансову звітність за МСФЗ). Консолідована фінансова звітність – це звітність, яка відображає фінансовий стан і результати діяльності юридичної особи та її дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці. Її подає материнське підприємство³. Материнське підприємство не подає консолідовану фінансову звітність за наявності одночасно таких умов: 1) якщо воно є дочірнім підприємством іншого підприємства (повністю або частково належить іншому підприємству); 2) власники неконтрольованої частки поінформовані про це і не заперечують; 3) якщо воно не є емітентом цінних паперів; 4) якщо його материнське підприємство складає консолідовану фінансову звітність, яка є загальнодоступною. До консолідованої фінансової звітності включають показники фінансової звітності материнського підприємства та всіх дочірніх підприємств. Дочірнє підприємство вважається контрольованим з боку материнського підприємства за наявності всіх таких умов: 1) материнське підприємство має владні повноваження

¹ Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 27 червня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>.

² Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 «Консолідована фінансова звітність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.minfin.gov.ua/file/link/394646/file/IFRS%2010%20\(ed%202013\)ua.pdf](http://www.minfin.gov.ua/file/link/394646/file/IFRS%2010%20(ed%202013)ua.pdf).

³ З приводу того, що материнське підприємство, крім індивідуальної фінансової звітності про власні господарські операції, складає консолідовану фінансову звітність див. також: Щодо консолідованої фінансової звітності: Лист Міністерства фінансів України від 28 березня 2014 р. № 31-08410-07-29/6633 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt-kt.com/lyst-ministerstva-finsiv-ukrajiny-schodo-konsolidovanoji-finsovoji-zvitnosti-vid-28-03-2014-r-31-08410-07-296633/>.

щодо дочірнього підприємства; 2) результати діяльності дочірнього підприємства безпосередньо призводять до змін у складі і вартості активів, зобов'язань, власного капіталу материнського підприємства; 3) материнське підприємство має фактичну можливість для здійснення владних повноважень. Наявність прав захисту інтересів інвестора не є ознакою контролю. У разі якщо дочірнє підприємство перестає бути контрольованим, материнське підприємство: 1) не включає показників такого дочірнього підприємства до консолідованої фінансової звітності; 2) визнає фінансові інвестиції в дочірнє підприємство за справедливою вартістю та відображає їх, а також будь-яку дебіторську заборгованість та зобов'язання у розрахунках з дочірнім підприємством згідно з відповідними НП(С)БО; 3) припиняє визнавати інший сукупний дохід, пов'язаний з таким дочірнім підприємством, у порядку, передбаченому відповідними НП(С)БО для вибуття активів та зобов'язань; 4) визнає доходи і витрати, пов'язані з втратою контролю.

Фінансова звітність материнського підприємства та його дочірніх підприємств, що використовується при складанні консолідованої фінансової звітності, складається за той самий звітний період і на ту саму дату балансу. Консолідовану фінансову звітність складають з фінансової звітності групи підприємств з використанням єдиної облікової політики для подібних операцій та інших подій за схожих обставин. Якщо при складанні консолідованої фінансової звітності неможливо застосувати єдину облікову політику, то про це повідомляється у примітках до консолідованої фінансової звітності. До складу консолідованої фінансової звітності входять: 1) консолідований баланс (звіт про фінансовий стан) (форма 1-к); 2) консолідований звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) (форма 2-к); 3) консолідований звіт про рух грошових коштів (за прямим методом) (форма 3-к); 4) консолідований звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом) (форма 3-кн); 5) консолідований звіт про власний капітал (форма 4-к).

Об'єднання підприємств, крім власної звітності, складають і подають зведену фінансову звітність щодо всіх підприємств, які входять до їхнього складу. Зведена фінансова звітність складається за основною діяльністю підприємств промисловості, будівельних та проектних організацій, капітального будівництва, наукових організацій, постачальницько-збутових та підприємств і організацій торгівлі та громадського харчування, підприємств з виробництва сільськогосподарської продукції, побутового обслуговування, транспорту, зв'язку, житлово-комунального господарства, організацій з ремонту і утримання автомобільних шляхів, правлінь громадських організацій та їх підрозділів, інших видів діяльності. Перелік видів діяльності, щодо яких складається зведена фінансова звітність, затверджено наказом Міністерства фінансів від 24.03.2000 р.¹. Складання зведеної звітності регламентується ст.12 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», однак більше зведену фінансову звітність жодним нормативно-правовим актом не

¹ Питання складання фінансової звітності: наказ Міністерства фінансів України від 24 березня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0162-00>.

регламентовано, що викликає непорозуміння щодо тлумачення цього терміну. В жодному із законодавчих актів не наведено ані визначення її, ані функції та принципи складання. Г. С. Тодосейчук, А. Ф. Кононенко вважають, що *зведена фінансова звітність* – та, яка складається шляхом консолідації даних фінансових звітів за кількома відокремленими підрозділами, які не є дочірніми або асоційованими підприємствами, але є балансовими структурами¹. О. М. Гурська зазначає, що за економічним змістом консолідована та зведена фінансові звітності ототожнюються, адже їх складають об'єднання підприємств, групуючи однакові показники щодо підприємств, які входять в групу. Хоча між ними існує принципова відмінність – за умови складання консолідованої фінансової звітності в організаційній структурі об'єднання підприємств обов'язковою є наявність дочірніх структур, а складання зведеної форми звітності такого не потребує. Також є відмінність у процедурах складання: зведення звітності передбачає механічне агрегування показників, а консолідація – також поетапне додавання показників, але вилучають статті, які відображають взаємні внутрішньо групові операції, щоб уникнути повторного рахунку і штучного завищення величини капіталу та фінансових результатів². І. В. Семчук вбачає відмінність між консолідованою та зведеною звітністю також в тому, що при формуванні зведеної звітності застосовуються процедури підсумування показників індивідуальних звітів, у свою чергу при формуванні консолідованої фінансової звітності – процедури зведення і консолідації звітності. Зведена звітність властива для промислових об'єднань, що діяли в плановій економіці на основі єдиної державної форми власності. Нині зведена звітність – це звітність міністерств і відомств, а також господарських товариств, акції (частки, паї) яких перебувають, відповідно, у державній та комунальній власності. У свою чергу, консолідовані фінансова звітність – це звітність об'єднань корпоративних підприємств³. Таким чином, *зведена фінансова звітність* – це система показників, що відображають фінансовий стан на звітну дату і фінансові результати за звітний період групи взаємопов'язаних організацій. Іншими словами, зведена бухгалтерська звітність складається по групі юридично і економічно взаємопов'язаних організацій, кожна з яких є самостійною юридичною особою. Зведення фінансової звітності передбачає механічне агрегування показників звітності учасників групи, зі складанням таблиць, дані яких за кожним підприємством групи додаються для отримання загального результату.

Під час складання фінансової звітності суб'єкти господарювання керуються такими нормативно-правовими актами, як: Методичні

¹ Тодосейчук Г. С. Визначення економічної тотожності зведеної та консолідованої фінансової звітності банківських установ / Г. С. Тодосейчук, А. Ф. Кононенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/.../Todoseyc.pdf>.

² Гурська О. М. Консолідована та зведена фінансова звітність груп підприємств / О. М. Гурська // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку [збірн. наук. праць] / відп. ред. О. С. Кузьмін. – Львів: Львівська політехніка, 2012. – С. 86–87.

³ Семчук І. В. Консолідована фінансова звітність групи підприємств: організаційно-методичні засади формування і контролю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / І. В. Семчук. – Житомир, 2010. – С. 9–10.

рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджені наказом Міністерства фінансів від 28.03.2013 р. та Методичні рекомендації з перевірки порівнянності показників фінансової звітності, затверджені наказом Міністерства фінансів від 11.04.2013 р., що містять формули, які дозволяють перевірити взаємозв'язок окремих рядків балансу господарюючого суб'єкта¹.

Запитання і завдання для самоконтролю:

1. Визначте поняття «майновий стан суб'єкта господарювання».
2. Як співвідносяться між собою терміни «майновий стан» та «фінансовий стан» суб'єкта господарювання?
3. Яка структура системи господарського обліку суб'єкта господарювання?
4. Визначте поняття, мету та принципи бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання?
5. Які вимоги до ведення бухгалтерського обліку суб'єктом господарювання?
6. Який порядок організації бухгалтерського обліку на підприємстві?
7. Які особливості правового регулювання фінансової звітності суб'єктів господарювання?
8. Які форми фінансової звітності складають суб'єкти господарювання?

¹ Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 28 березня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382859&cat_id=293536; Методичні рекомендації з перевірки порівнянності показників фінансової звітності, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 11 квітня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382851&cat_id=293536.